

САМ НА САМ З ВІЙНОЮ:

ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Цей звіт підготовлено Луганським обласним правозахисним центром «Альтернатива» у партнерстві з Правозахисним центром громадських досліджень

Робота над звітом проходила в межах проекту «Моніторинг прав людини на Донбасі — розширення можливостей організацій громадянського суспільства у справі документування конфлікту на сході України» за підтримки National Endowment For Democracy у співпраці з Гельсінським фондом із прав людини (Варшава) та організаціями-членами Коаліції правозахисних організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі».

Зміст видання не обов'язково відображає погляди National Endowment For Democracy, Гельсінського фонду з прав людини та всіх організацій-учасників Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі».

САМ НА САМ З ВІЙНОЮ:

ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Київ — 2018

Сам на сам з війною: вплив збройного конфлікту на дотримання прав людей похилого віку // Київ, 2018 р. — 84с.

АВТОРИ ЗВІТУ:

Валерій Новиков, Денис Денисенко

РЕДАГУВАННЯ:

Вікторія Новикова

ДИЗАЙН ТА ВЕРСТКА:

Михайло Федишак

ОБКЛАДИНКА:

Романа Рубан

Цей звіт підготовлений за результатами моніторингового дослідження з метою аналізу впливу збройного конфлікту на реалізацію соціальних прав одиноких осіб похилого віку, що потребують постійного стороннього догляду, які проживають на підконтрольній українському уряду території Донецької та Луганської областей, в тому числі, поблизу лінії розмежування.

Зміст

ВСТУП 7

МЕТОДОЛОГІЯ 8

ПИТАННЯ, ЩО НЕ UVІЙШЛИ V ФОКУС ДОСЛІДЖЕННЯ 9

ЦЕНТРАЛЬНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ 10

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ З ЧИСЛА ВПО,
ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ 14

Комунальні будинки-інтернати для людей похилого віку та інвалідів 14

Заклади приватної форми власності 26

Перебування осіб похилого віку в приватному житловому фонді 37

Перебування людей похилого віку
в місцях компактного проживання для ВПО 48

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ
В «СІРИХ ЗОНАХ» ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ 61

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВИЩА ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ,
ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В ОРДЛО ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ 69

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОГЛЯДУ
ЗА ЛІТНІМИ ОСОБАМИ ПІД ЧАС КОНФЛІКТУ 74

ВИСНОВКИ 78

РЕКОМЕНДАЦІЇ 81

ВСТУП

Однією з найбільш вразливих категорій населення, на які вплинув триваючий з 2014 року збройний конфлікт на Сході України, є люди похилого віку, що складають значну кількість населення Донецької та Луганської областей. На початок проведення антитерористичної операції (далі – АТО) питома вага осіб у віці 60 років і вище у загальній чисельності населення складала 23,5% в Донецькій області та 23,4% в Луганській. На даний момент точні статистичні дані щодо розподілу населення цих двох областей за віком відсутні через обмежений доступ до окремих районів Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО). Але у зв'язку з тим, що через бойові дії працездатне населення залишає небезпечні райони, можна припустити, що ці цифри будуть тільки зростати.

На особливу увагу заслуговують літні люди, що частково або повністю втратили здатність до самообслуговування та потребують постійного стороннього догляду. Серед них є певний відсоток самотніх людей, що не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу, та «умовно самотніх», які залишилися самотніми через переїзд їхніх родичів у зв'язку з бойовими діями. Негативні наслідки військового конфлікту – пошкодження

та руйнування будинків, неробочий стан комунікацій, необхідних для виживання цивільного населення, складність отримання соціальної та медичної допомоги – призвели до того, що особи вищезазначеної категорії були вимушені залишити місце свого проживання та стати внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО).

Деякі з них знайшли притулок в комунальних будинках-інтернатах для осіб похилого віку та інвалідів, інші проживають в місцях компактного проживання для ВПО, закладах недержавної форми власності, якими опікуються неурядові громадські організації, благодійні фонди, релігійні громади, приватні особи тощо, частина переміщених літніх людей намагається самостійно знайти собі тимчасову домівку у віддалених містечках та селищах.

Протягом листопада 2017 – червня 2018 рр. було проведено моніторингове дослідження з метою аналізу впливу збройного конфлікту на реалізацію соціальних прав самотніх осіб похилого віку, що потребують постійного стороннього догляду, які проживають на підконтрольній українському уряду території Донецької та Луганської областей, в тому числі, поблизу лінії розмежування.

МЕТОДОЛОГІЯ

В рамках реалізації проекту були здійснені моніторингові візити до місць перебування осіб вищезазначеної категорії: комунальних будинків-інтернатів для осіб похилого віку та інвалідів, місць компактного проживання для ВПО, закладів недержавної форми власності, які опікуються літніми переселенцями, та ін.

Під час дослідження за допомогою розроблених опитувальників були проведені глибокі інтерв'ю з особами похилого віку, керівниками закладів, в яких перебувають підопічні, соціальними працівниками, державними службовцями, представниками гуманітарних, волонтерських організацій та іншими респондентами, що володіють релевантною інформацією. До проектної діяльності були залучені документатори Коаліції «Справедливість

заради миру на Донбасі», що пройшли спеціальні тренінги та мали на практиці застосувати отримані знання та навички з документування фактів порушення прав людини.

При підготовці звіту були використані відкриті джерела інформації, переважно публікації Інтернет-видань, які у зіставленні з отриманими даними доповнювали існуючу картину.

В межах проектної діяльності було проведено 31 глибоке інтерв'ю, надіслано 37 інформаційних запитів та 2 звернення, отримано 35 відповідей.

В тексті звіту цитати респондентів наведені без підпису імені для анонімності та безпеки опитуваних.

ПИТАННЯ, ЩО НЕ УВІЙШЛИ У ФОКУС ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження не було охопити всі соціально-медичні заклади для людей похилого віку, які знаходяться на підконтрольній уряду України частині Донецької та Луганської областей; важливо було дослідити значну їх частину, що дозволило отримати достовірну та збалансовану інформацію.

Глибинний аналіз якості надання медичних послуг та побутового забезпечення осіб похилого віку, ефективності витрачання бюджетних ресурсів та гуманітарної допомоги також не є об'єктом даного моніторингу.

Метою цього дослідження також не є визначення проблем людей похилого віку, які безпосередньо впливають з їх статусу як внутрішньо переміщених осіб, а також спроможності національної судової системи ефективно захищати права цієї категорії громадян.

У зв'язку з об'єктивними труднощами доступу до непідконтрольних уряду України територій, не входило у фокус дослідження надання висновків щодо загального стану захисту прав осіб похилого віку на цих територіях, але отримані свідчення надають певну характеристику ситуації з забезпеченням прав цієї категорії громадян.

Цей звіт не містить вичерпного переліку організацій та громадських ініціатив, що надавали та продовжують надавати допомогу та притулок особам похилого віку, які вимушені були покинути зону конфлікту. Зазначені в звіті організації та громадські ініціативи вказані лише у зв'язку із отриманням достовірних відомостей про їх діяльність під час проведення дослідження.

ЦЕНТРАЛЬНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що основними причинами переміщення осіб похилого віку, що потребують стороннього догляду, з ОРДЛО на підконтрольні українському уряду території для постійного проживання, є:

- ▶ пошкодження або повне руйнування помешкань;
- ▶ масовані обстріли з важкого озброєння;
- ▶ евакуація закладів, де вони перебували до початку збройного конфлікту.

Значна кількість людей похилого віку, що проживають в ОРДЛО в містах та селах, віддалених від щоденних обстрілів, приймають рішення залишатися в своїх оселях, незважаючи на труднощі повсякденного життя, що з'явилися з початком проведення АТО. Навіть мешканці «сірих» зон, які безпосередньо перебувають поблизу лінії розмежування та щоденно наражаються на небезпеку, вважають, що краще не змінювати проживання у власних будинках на поневір'яння в чужих оселях з невизначеними перспективами, та покладаються на допомогу сусідів та волонтерів.

Особи похилого віку, що переїхали на підконтрольну українському уряду

територію, звертаються до управлінь Пенсійного фонду України за переоформленням пенсійних виплат та до органів соціального захисту для оформлення статусу ВПО, що дозволяє їм отримувати щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі, на оплату житлово-комунальних послуг, що передбачена чинним законодавством України. (Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року за № 505)

За новим місцем проживання процедура оформлення пенсійних та інших виплат при наявності всіх необхідних документів може тривати декілька місяців, що ставить літніх вимушених переселенців в скрутне фінансове становище, враховуючи обставини, в яких вони опинились. В пригоді стає допомога волонтерських та гуманітарних організацій, що надають літнім людям продуктові набори, засоби гігієни, тверде паливо. Майже всі опитані респонденти відзначали їхню чималу роль. Нерідко волонтери здійснювали евакуацію з небезпечних зон, допомагали у відновленні документів та оформленні соціальних виплат.

Певна кількість літніх переселенців, що частково або повністю втратили здатність до самообслуговування та потребують постійного стороннього догляду, наразі перебуває в комунальних будинках-інтернатах

для осіб похилого віку та інвалідів. Важливим аспектом проживання в таких закладах є те, що відповідно до українського законодавства підопічні отримують лише 25 % від їхньої призначеної пенсії, 75 % — перераховується будинку-інтернату (далі — БІ), в якій проживає особа. На думку опитаних респондентів, цієї суми недостатньо для покриття наявних потреб, що не забезпечуються державним утриманням. Літні люди, що є вимушеними переселенцями, проживають в закладах на загальних підставах; виплата адресної допомоги як внутрішньо переміщеній особі їм не передбачена, тому що проживання в БІ для них повністю безкоштовне, в тому числі, й користування комунальними послугами.

Що стосується діяльності закладів приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку, треба зазначити, що держава не приймає участі у фінансуванні їхньої діяльності, закріплений правовий статус таких будинків відсутній. Через те, що українським законодавством ці питання не врегульовані, власникам таких закладів доводиться самостійно шукати джерела фінансування для забезпечення комфортних умов перебування людей похилого віку. Це і допомога національних й міжнародних благодійних та релігійних організацій, і власні кошти засновників, і утримання певного відсотку з соціальних виплат підопічних. Органи місцевого самоврядування можуть надавати посильну допомогу мешканцям вищезазначених закладів, в межах своєї компетенції, наприклад, забезпечувати будинки твердим паливом для опалення в зимовий період.

Люди похилого віку також проживають в місцях компактного поселення ВПО — гуртожитках, санаторіях, пансіонатах

тощо, які були організовані за сприянням місцевих обласних адміністрацій. Чимала кількість таких закладів знаходиться в приватній власності. Неврегульованість питання компенсації з боку держави таким установам видатків, пов'язаних з розміщенням в них внутрішньо переміщених осіб, негативно впливає на господарчу діяльність підприємств, спонукає власників приймати певні міри — введення високої орендної плати для переселенців, обмеження їх в користуванні комунальними послугами тощо. Ці моменти вносять до життя літніх людей ще більше невизначеності, знервованості, нерозуміння «що буде далі».

В державі відсутні реальні діючі програми щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб вразливих категорій соціальним житлом. В статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» вказано, що ВПО мають право на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом **шести місяців** з моменту взяття на облік ВПО; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено. Збройний конфлікт триває вже четвертий рік, ніяких передумов для його вирішення в найближчий час немає. В деяких містах органи місцевого самоврядування, «втомившись» від нецільового використання комунальних приміщень, наданих для тимчасового проживання переселенцям, просять мешканців їх звільнити, аргументуючи це тим, що *«міською радою було забезпечено можливість тимчасового проживання на значно більший термін, ніж визначено законодавством»*¹.

Нерідко люди похилого віку мусять самотійно шукати собі тимчасовий притулок, враховуючи обмежені фінансові ресурси та стан здоров'я — орендувати кімнати, жити у родичів, звертатися до представників місцевої влади з проханням знайти їм місце в гуртожитку. У зв'язку з обмеженою кількістю пропозицій щодо надання тимчасового помешкання з боку органів державної влади та місцевого самоврядування з більш-менш комфортними умовами проживання, особливо, в 2014–2015 рр., виникали ситуації, коли літні люди були вимушені проживати в приміщеннях, непристосованих для житла — гаражах, недобудованих дачах, «літніх» кухнях. Поширена практика надання в тимчасове користування вимушеним переселенцям покинутих будинків в сільській місцевості.

Справлятися з щоденними викликами людям похилого віку, що потребують стороннього догляду, допомагають соціальні працівники, які декілька разів на тиждень надають своїм підопічним послуги догляду вдома. Але безкоштовно такою послугою можуть скористатися лише особи похилого віку, що не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу. Нерідко трапляються ситуації, особливо, це стосується так званих «сірих» зон, коли формально у літніх людей такі рідні існують, але через бойові дії виїхали з небезпечних районів, тим самим лишивши батьків як родинної допомоги, так і державної. Треба зазначити, що не во всіх районах Донецької та Луганської областей поблизу лінії розмежування особи похилого віку можуть скористатися послугами соціальних працівників. В деяких селах місцева влада тривалий час не може знайти бажаних працівників на даній посаді, в інших — через постійні обстріли така робота стає небезпечною, і мешканці похилого віку мусять розраховувати на своїх сусідів та візити представників гуманітарних організацій.

Всіх вимушених переселенців похилого віку, які наразі проживають на підконтрольній території в комунальних будинках-інтернатах, хоспісах недержавної форми власності, приватних приміщеннях, об'єднує одна спільна риса — пригнічений психологічний стан. Втрата свого нажитого майна, невизначеність майбутнього, вимушеність проживати в чужій оселі — все це негативно впливає на психоемоційне самопочуття людей похилого віку. Через поважний вік загострюються хронічні захворювання, додаються нові проблеми зі здоров'ям. Нерідко літніх людей переслідують суїцидальні думки через їхнє безвихідне становище.

Деякі висновки, які були зроблені під час дослідження, стосуються загальних проблем для всіх літніх людей в Україні та не пов'язані безпосередньо із збройним конфліктом. У той же час ці проблеми стають більш чутливими для досліджуваної в рамках проекту категорії людей похилого віку. Наслідки конфлікту — перенесені травми, втрата соціальних зв'язків і нажитого майна, посилюють та найбільш яскраво показують наявні недоліки в державній соціальній політиці, нездатній адаптуватися до зростання соціальних проблем в суспільстві, в умовах конфлікту, що триває більше чотирьох років. Опитані респонденти акцентували на цьому увагу, і автори звіту, в свою чергу, не могли про це не згадати.

Люди похилого віку дуже залежні від підтримки оточення, питання підвищення їхньої незалежності стоїть гостро не тільки перед гуманітарними організаціями, а й перед державою. В країні немає стратегії старіння, і це при тому, що всесвітньо звучить факт про загальне старіння світу і про необхідність розробки такої стратегії. Очікується, що в більшості країн і регіонів число літніх людей — осіб у віці від 60 років і старше — зросте в більш ніж два

рази до 2050 року (з 962 мільйонів до 2,1 мільярда)².

За словами представника міжнародної організації HelpAge International, яка опікується проблемами літніх людей, в Україні не сформована культура старіння. Після 60 років людина залишена суспільством і державою без розвитку і супроводу.

«Немає спеціалізованих магазинів і товарів, які могли б допомогти літнім людям комфортніше вести побут, втрачається доступність активного життя і самообслуговування. Багато людей похилого віку не в змозі виправити штори, дістати необхідну річ з високої полки. Для цього в світі вже придумано безліч безпечних пристосувань, а в нашій країні про них не знають. Немає пропаганди гідної старості й використання досвіду літніх людей. Вони нікому не потрібні, часто й своїм власним дітям. У медичних установах через своє бажання підтримати здоров'я літні люди відчують дискримінацію і негативне ставлення до себе», — зазначає респондентка³.

В державних програмах щодо надання соціальних послуг особам похилого віку не приділяється увага просвітницькій діяльності з навчання літніх людей навичкам самообслуговування, враховуючи вікові особливості та потреби, підвищення їхньої незалежності та створення безпечного простору їхніх будинків.

Настання старості в пострадянських країнах часто апріорі є стресом для людини. Можна тільки собі уявити, як переживають цей період особи похилого віку, яких торкнувся воєнний конфлікт, враховуючи те, що для деяких з них — це вже друга війна в їхньому житті.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ З ЧИСЛА ВПО, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ

14

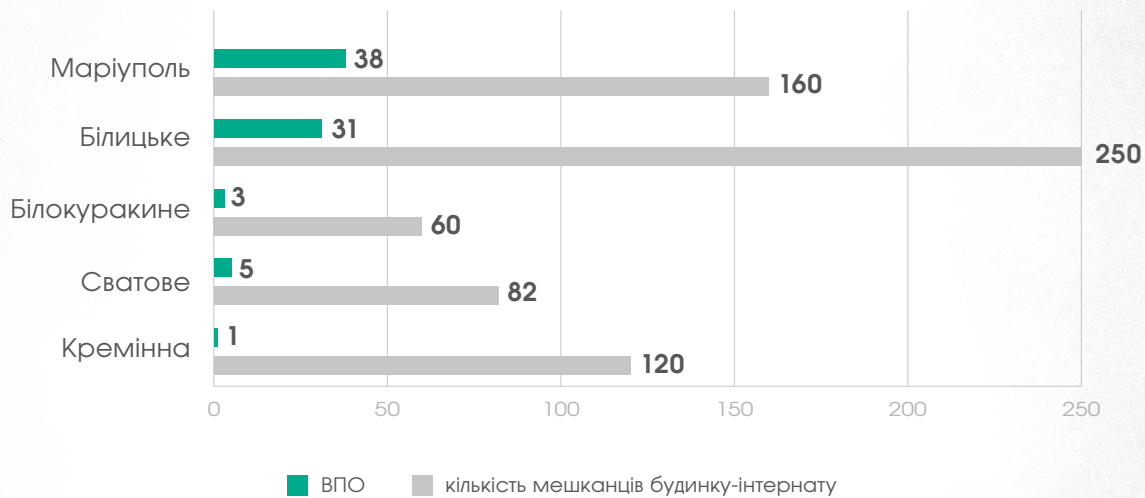
Комунальні будинки- інтернати для людей похилого віку та інвалідів

За інформацією Міністерства соціальної політики на підконтрольній території Донецької та Луганської областей розташовано 9 будинків-інтернатів для осіб похилого віку та інвалідів (в тому числі, 2 Маріупольських пансіонати для ветеранів війни та праці) – 5 в Донецькій області (в населених пунктах Білицьке, Маріуполь, Лиман, Костянтинівка) та 4 в Луганській (Білокуракине, Сватове, Кремінна, Троїцьке).

Всього в них за даними Департаментів соціального захисту Донецької та Луганської областей проживають близько 83 особи похилого віку – переселенців. Приймання ВПО до будинків-інтернатів здійснюється в загальноновстановленому порядку, передбаченому *Типовим положенням про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни і праці*⁴.

4 Затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2001 № 549

Кількість ВПО в загальній кількості мешканців будинків-інтернатів

Основним завданням будинку-інтернату є забезпечення належних умов для проживання, соціально-побутового обслуговування, надання медичної допомоги громадянам похилого віку та інвалідам, які потребують стороннього догляду і допомоги. Однією з умов їхнього перебування в БІ є відсутність працездатних родичів, зобов'язаних утримувати їх за Законом.

БІ приймає людей за путівкою, що надається органом соціального захисту за місцем проживання особи після отримання від неї відповідних документів та їхньої перевірки. За словами опитаних директорів БІ наповнюваність закладів максимальна, іноді навіть працюють з перевищенням норм. Наприклад, в Сватівському БІ, що розрахований на 80 осіб, в 2014 році було 93 особи. Наразі в ньому проживають 82 людини, з яких 5 є переселенцями.

Одинокі пенсіонери з різних причин та різними шляхами потрапляють до будинків-інтернатів. Деяких з транзитних пунктів

перебування переселенців (Сватове) привозили соціальні працівники, іншим після руйнувань їхніх домівок та переїзду на підконтрольну територію допомагали новоспечені сусіди.

Громадянка похилого віку К. проживала на першому поверсі багатоповерхового будинку в окупованій наразі Макіївці. В травні 2014 року в будинок влучив снаряд «Граду».

—●●●—
«З переляку я вискочила на вулицю босоніж, в нічній сорочці. Я навіть не встигла взяти з квартири документи. В моєму під'їзді всі верхні поверхи були знесені...»⁵.

16

Спочатку мешканців будинку привезли до гуртожитку, в якому вони прожили декілька днів. Потім перевезли до Маріуполя. В автобусі було 16 осіб, всі були без документів. В Маріуполі тих, у кого не було в місті родичів, розмістили в міському центрі для громадян без певного місця проживання.

—●●●—
«Нас 7–8 чоловік залишилося в цьому приміщенні ночувати й жити. Там фактично був сарай. Правда, мені дали окрему кімнату 2.5 на 3.5 м². Годували один раз на добу сухим пайком -пакетик чаю, шматочок хліба, „Мівіна“. Так я жила з 1 червня до осені 2014 року, перебиваючись з хліба на воду».

За порадою соціального працівника громадянка К. звернулась до адміністрації міста, де отримала матеріальну допомогу в розмірі 800 грн., талони на харчування та можливість щоденно відвідувати громадську їдальню, в якій один раз на день нужденні могли безкоштовно отримати «гарячий обід». В цей період їй була надана третя група інвалідності через хворобу ніг.

В такій ситуації жінка прожила 2 роки, поки директор центру не допоміг їй влаштуватися до Маріупольського пансіонату для ветеранів війни та праці № 2.

Під час інтерв'ю з громадянкою похилого віку Г., інвалідом другої групи (ампутована нижня кінцівка) вона розповіла, що на момент проведення АТО проживала в місті Донецьку у брата, куди вона переїхала в 2010 році з Красногорівки, коли в неї помер син. На той момент жінка була вдовою. За словами респондентки їй було психологічно важко жити в умовах збройного протистояння, і вона після вмовлянь подруги її покійного сина весною 2016 року переїхала у Сватове.

—●●●—
«Вона мені говорила — мама, переїжджайте сюди, в нас тут тихо, спокійно, купимо в селі будинок і будемо разом жити, я буду за вами доглядати... Хоча брат був проти, я приїхала до неї. Вона познайомилася з чоловіком, і ми на трьох зняли будинок в Гончарівці, завели господарство — курей, качок, гусей. Так ми прожили місяць, а потім вони вкрали в мене банківську карту та збігли, залишили мене одну, в чужій хаті, без грошей. Сусід мені запропонував

допомогу в оформленні до інтернату. Ми з ним поїхали до адміністрації, написали заяву. А як вже прийшла путівка, він мене сюди й привіз...», — згадує жінка⁶.

Неодноразово до Білицького Бі було евакуйовано осіб похилого віку з Авдіївського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) через загострення бойових дій в місті. В березні 2015 року було перевезено 22 особи⁷. Вже через 2 роки за участю Добропільської міської ради рятувальники 19-го Державного пожежно-рятувального загону Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій знову проводили евакуацію людей похилого віку та інвалідів. Всього до Білицького Бі в 2017 році було перевезено двадцять чоловік. Двох з них, лежачих хворих, доставили автомобілями «швидкої допомоги», інших вісімнадцять — маршрутним автобусом КП «Добропільський міськтранспорт»⁸.

За словами керівника Бі до закладу в 2014 році були евакуйовані підопічні Горлівського Бі, що знаходиться на окупованій території. Також є переселенці з Ясинуватої. Наразі в будинку проживає 31 особа похилого віку з числа внутрішньо переміщених осіб⁹.

Опитаний респондент Т., чоловік похилого віку розповів, що він знаходиться в Білокуракинському Бі не за своєю волею. В липні 2016 року в селі Лопаскіно, що розташоване в так званій «сірій» зоні, через влучення снаряду згорів його будинок. На той момент чоловіку було 66 років,

він самотньо проживав в батьківському будинку. Його син жив в Луганську, а дочка в Росії. З інтерв'ю стало зрозуміло, що зв'язок з батьком вони не підтримують. Після обстрілу — громадянина Т. було перевезено до Новоайдарської лікарні, де він перебував протягом 41 дня. Це було його тимчасовим притулком, ніяких поранень чоловік не дістав. За словами респондента під час його перебування в лікарні жодні представники соціальної служби, районної адміністрації, волонтери або психологи до нього не навідувалися, чоловіку банально не вистачало їжі.

«Я хотів повернутися до свого села. Хоч мій будинок згорів, була ще порожня тіткіна хата. Або поїхати до сестри до Слово'яносербську (наразі окупований — прим. авт.). Але ж в мене не було грошей на проїзд, всі згоріли. А мені завідувачка відділення сказала — збирайся, поїхали, ми тобі знайшли місце. Я їй кажу — яке місце? Я додому хочу, я можу жити сам. Але під її тиском та без мого бажання мене з речами

6 Інтерв'ю Д_005

7 <https://www.06236.com.ua/news/771632>

8 <http://shkvarki.org/dobropole/item/13158-v-belitskoe-perevezli-pensionerov-i-invalidov-iz-avdeevki>

9 Інтерв'ю Д_009

*та документами автомобілем
відвезли сюди. Я так розумію, що
потрібно було збирати документи,
щоб отримати путівку до інтер-
нату, але я про це нічого не знаю,
все робилося без мене...»¹⁰.*

Заради об'єктивності треба зазначити, що в чоловіка були можливості (за його словами, він був здоровий) самостійно спробувати вирішити нагальні питання соціального характеру, як мінімум відвідавши Новоайдарське управління соціального захисту, а не чекати, поки керівництво лікарні на свій розсуд вирішить питання його тривалого перебування в закладі. Цього зроблено не було, можливо, через стресовий стан в результаті втрати свого майна, або через юридичну безграмотність та нерозуміння своїх подальших кроків в такому випадку.

Наразі чоловік проживає в БІ. За його словами восени 2017 року до закладу приїжджала комісія — представники Луганської обласної військово-цивільної адміністрації (далі — ВЦА), яким він розповів про своє бажання повернутися додому. «Вони мені сказали — почекай, куди ти взимку поїдеш? Наступить весна, тоді вже...», — зазначає респондент.

Однією з особливостей перебування в комунальних БІ для осіб похилого віку, що стали переселенцями з тимчасово окупованої території, є те, що вони, маючи довідку ВПО, не мають права на отримання так званих «переселенських» виплат. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 01.10.2014 № 505 щомісячна

адресна допомога надається ВПО «для покриття витрат на проживання, в тому числі, на оплату житлово-комунальних послуг»¹¹. А через те, що люди проживають в БІ на повному державному забезпеченні, їхня прописка при переміщенні до інтернату змінюється на адресу закладу, тому їм такий вид виплат не передбачений.

*«В них є довідка ВПО, по ній вони
проходять в Пенсійному фонді для
отримання пенсій. Ніякі виплати
вони не отримують. Вони знахо-
дяться на повному державному
забезпеченні. От яку допомогу от-
римують переселенці? На компен-
сацію житла. А житло вони тут
мають...», — пояснює директор
БІ Луганської області¹².*

Проте в Маріупольському пансіонаті для ветеранів війни та праці під час інтерв'ю з директором вона зазначила, що статусу переселенців в підопічних немає, вони всі прописані як мешканці пансіонату¹³.

Як і всі мешканці комунальних БІ, пенсіонери-ВПО отримують лише частину своєї призначеної пенсії. Відповідно до ст. 88 ЗУ «Про пенсійне забезпечення» ця частина складає 25 %. 75 % пенсії перераховується БІ, в якому проживає особа, за її особистою письмовою заявою. Ці кошти зараховуються на рахунки цих установ і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання у них громадян похилого віку.

10 Інтерв'ю Д_003

11 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

12 Інтерв'ю Д_006

13 Інтерв'ю Д_002

«Зі спецфонду ми витрачаємо кошти на харчування, засоби гігієни, Інтернет. На оплату житлово-комунальних послуг спрямовані бюджетні кошти», — зазначає керівник закладу Луганської області¹⁴.

Слід торкнутися теми відновлення (за необхідністю) документів громадян похилого віку, що стали внутрішньо переміщеними особами. Іноді за різних причин вони були втрачені або пошкоджені під час обстрілів. Бі приймають людей за путівками, що оформлюються згідно встановленого переліку документів. Тому в разі необхідності відновлення тих чи інших документів ці функції брали на себе органи соціального захисту.

«Всі мої документи залишилися в будинку, в який влучив „Град“. Тому я їх відновлювала вже в Маріуполі. Директор центру, куди нас привезли (Маріупольський міський центр для громадян без певного місця проживання — прим. авт.), мені допомагав з цим питанням», — говорить мешканка Маріупольського пансіонату для ветеранів війни та праці № 2¹⁵.

Невирішеним (на момент проведення дослідження — прим. авт.) залишається питання щодо заміни паспорта громадянина похилого віку Д., інваліда за зором 1-ї групи, що проживає в Кремінському Бі. На момент початку конфлікту він з дружиною проживав в селищі

Золоте-3. За словами чоловіка через те, що він зберігав паспорт в підвалі, в якому він з дружиною часто перебував, ховаючись від обстрілів, документ опинився в неприглядному стані. Через влучення снаряду в будинок під час обстрілу загинула його дружина, на нервовому ґрунті йому паралізувало лівицю. Чоловіку надали в користування занедбану квартиру в селищі Золоте-1. Після тривалих поневірянь чоловіка оформили до Бі. Але зареєструвати його за місцем нового проживання, тобто оформити прописку за адресою інтернату, не вийшло.

За словами соціального робітника інтернату:

«Коли я звернулася в наш паспортний стіл, щоб його прописали тут у нас, вони мені відмовили через те, що були проблеми з його паспортом — сторінки були склеєні скотчем. Мене направили в нашу Кремінську ДМС (Державна міграційна служба — прим. авт.), там сказали міняти паспорт, а це можна зробити тільки за місцем прописки. Він прописаний в Золотому. Я почала дзвонити в Попаснянську ДМС (населений пункт адміністративно відноситься до Попаснянського району — прим. авт.), мене направили назад в Кремінну. Ніхто не хоче цим займатися. Потім я написала офіційного листа до Кремінської ДМС з проханням посприяти в заміні паспорта. Після цього вони запропонували нам оформити його як ВПО у нас»¹⁶.

14 Інтерв'ю Д_006

15 Інтерв'ю Д_001

16 Інтерв'ю Д_031

Таким чином, наразі громадянин Д. проживає в Кременському БІ, має довідку переселенця та отримує адресну грошову допомогу як ВПО, на яку він має право у зв'язку з тим, що місце його реєстрації залишилося колишнім — Золоте-3 Попаснянського району. Цей населений пункт відповідно до Розпорядження Кабінету міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085-р входить до переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення¹⁷, і фактично, є «сірою» зоною.

Щодо умов перебування осіб похилого віку в БІ, треба зазначити, що інспектування стану закладів не було метою проекту, тому висновки базувалися лише на підставі відкритих джерел та свідчень респондентів — підопічних інтернатів та представників адміністрації БІ.

Респондентка К., що проживає в Маріупольському пансіонаті для ветеранів війни та праці № 2, під час інтерв'ю зазначила, що їй все влаштує.

«Зараз в пансіонаті я перебуваю на повному державному забезпеченні — 4-хразове харчування, відмінні лікарі, всі медикаменти наявні, тепло, в мене окрема кімната. На свою пенсію в 1450 грн. я не виживу, і якість життя буде набагато гірша. Якщо це можливо, то я б не хотіла повертатися. На свою пенсію я не зможу оплатити комунальні послуги і купувати ліки», — говорить жінка¹⁸.

Справедливості заради треба зазначити, що на офіційному сайті Маріупольської міської ради в січні 2017 року була опублікована стаття, в якій йшлося про незадовільні умови проживання осіб похилого віку в даному закладі. Цю інформацію висвітлили депутати міської ради після їхнього візиту до пансіонату. Приїзд депутатів до закладу супроводжувався привітанням підопічних та врученням їм продуктових наборів та подарунків. Після концерту в актовій залі гості хотіли особисто вручити подарунки немобільним громадянам, але персонал, за словами депутатів, цьому перешкодив. Співробітники пансіонату викликали поліцію, але правоохоронці не знайшли порушень в діях візитерів, і вони змогли поспілкуватися з підопічними закладу.

«Старенькі були дуже раді гостям і висловлювали теплі слова подяки. В той же час багато з них скаржилися на неповноцінне харчування і на умови, в яких вони тут містяться. В палатах різні умови проживання, є ті, які цілком нормально облаштовані, але в багатьох присутні антисанітарія, неприємний запах, жахливі стіни і стелі. Моторошний стан туалету і душових. Як можна так ставитися до людей похилого віку, з яких чимало хворих, немічних та інвалідів? Керівник зобов'язаний максимально привертати увагу до проблем пансіонату, шукати можливості їх вирішення, активно залучати бажаючих надати їм будинку благодійну допомогу і сприяти в проведенні різних заходів для своїх підопічних», — вважає депутат¹⁹.

17 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>

18 Інтерв'ю Д_001

19 <http://marsovet.org.ua/news/show/id/15989>

Ще один БІ Донецької області, в якому проживають особи похилого віку, переміщені із зони бойових дій — це Білицький БІ.

Під час реалізації проекту виникли складнощі, пов'язані з фактичним обмеженням доступу до підопічних закладу з боку Департаменту соціального захисту населення Донецької обласної державної адміністрації (далі — ОДА). У своїй відповіді на звернення Луганського обласного правозахисного центру «Альтернатива» щодо можливості проведення співбесід з керівниками та мешканцями будинків-інтернатів Департамент соцзахисту населення Донецької ОДА повідомив, що «не заперечує щодо проведення співбесід тільки з керівниками будинків-інтернатів».

В обґрунтування фактичного заперечення проведення співбесід з особами похилого віку, які мешкають в цих будинках-інтернатах, зазначений структурний підрозділ Донецької ОДА посилається на п. 5.2 Типового положення про будинок-інтернат, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2001 року за № 549, відповідно до якого «директора будинків-інтернатів та весь обслуговуючий персонал несуть відповідальність за збереження життя та здоров'я підопічних».

Обмеження доступу моніторів до підопічних БІ правозахисники вважають грубим

та безпідставним обмеженням прав та свобод людини і громадянина.

По-перше, будинки-інтернати для громадян похилого віку не належать до місць несвободи, куди людина потрапляє за рішенням державного органу та які вона не може залишити за власним бажанням.

По-друге, мешканці будинків-інтернатів для громадян похилого віку є дієздатними громадянами України, обмеження дієздатності яких можливо тільки відповідно до рішення суду.

По-третє, участь в інтерв'ю з правозахисниками є виключно добровільною та проводиться тільки після надання респондентом письмової згоди на зберігання персональних даних.

Відповідальність посадових осіб будинку-інтернату за життя та здоров'я підопічних не є передбаченою українським законодавством підставою для обмеження їх прав та свобод, в тому числі, права на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань.

Обмеження щодо спілкування підопічних БІ, що є переселенцями, з відвідувачами адміністрація закладу пояснює так:

«Вони потребують медичної, психологічної допомоги. З ними постійно працює наш штатний психолог, проводить бесіди. Зараз вони адаптувалися, краще себе почувають, але будь-які спогади ранять їх душу, психічно впливають на них. Тому ми сторонніх осіб не допускаємо до них»²⁰.

Подібні аргументи не дають підстави прямої заборони на відвідування та спілкування з особами похилого віку. В такому випадку Департамент соцзахисту мав би прийняти запобіжні заходи для забезпечення комфортного психологічного клімату під час спілкування, такі як додаткове роз'яснення потенційним респондентам про тематику інтерв'ю та їхнє право про припинення зустрічі з правозахисниками у будь-який момент, залучення психологів/соціальних працівників бути присутніми під час проведення інтерв'ю тощо.

За цим фактом були направлені звернення на ім'я Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Міністерства соціальної політики. У наданій відповіді Омбудсмена зазначено, що *«відмова Департаменту соціального захисту населення Донецької ОДА у проведенні громадськими моніторами опитування підопічних відповідних інтернатних закладів вбачається такою, що не містить достатнього правового обґрунтування на підтвердження її правомірності»*. Для розгляду порушеного питання було направлено звернення до Міністерства соціальної політики.

В свою чергу, зазначене міністерство «скерувало листа правозахисників

до Донецької ОДА для ґрунтовного розгляду звернення та вжиття заходів відповідного реагування». У відповіді Донецької адміністрації вказано, що *«всі мешканці Білицького та Костянтинівського будинків-інтернатів, що зареєстровані як ВПО, відмовилися від проведення інтерв'ювання, про що свідчать їх письмові відмови»*.

Що стосується відношення підопічних до їхнього проживання в інтернатах Луганської області, треба зазначити, що існують різні думки. Жінка похилого віку Г., інвалід 2-ї групи, що переїхала з Донецька говорить, що проживання в інтернаті її цілком влаштує:

«А куди мені далі? Брат назад в Донецьк мене не кличе, я йому там не потрібна. Тут я вийшла заміж, в нас з чоловіком окрема кімната»²¹.

Як зазначалося вище, громадянин похилого віку Т. не задоволений самим фактом свого перебування в інтернаті. Він говорить, що в свої 68 років здатний прожити сам, що його гнітить навколишня обстановка.

«Я хочу працювати, розумієте, мене тягне до землі. А оце все байдикування тут, знаходження серед хворих людей – все це складно для мене»²².

20 Інтерв'ю Д_009

21 Інтерв'ю Д_005

22 Інтерв'ю Д_003

За словами чоловіка він готовий жити в чужому покинутому будинку в рідному селі за 5 км від лінії зіткнення зі всіма можливими наслідками, ніж перебувати в замкнутому просторі.

Ще один заклад Луганської області, що став притулком для пенсіонерів-переселенців, — це Кремінський БІ. Його було відкрито в 2005 році.

Він розташований поблизу лісу, його територія впорядкована, доглянута, є клумби, лавочки, доріжки для прогулянки, озеро. За останні роки в закладі активно проводяться ремонтні роботи, купується медичне обладнання, облаштовується пральня. Невеличкі за розміром кімнати вміщують в себе від 2 до 4 осіб. За словами директора є плани облаштувати додатковий корпус з двомісними кімнатами, щоб «розвантажити» перенаселені помешкання.

Під час інтерв'ю з громадянином Д., підопічним даного закладу, він постійно зазначає, що хоче додому. Перебуваючи в інтернаті з листопада 2017 року, чоловік ніяк не може звикнути до нової обстановки. Визнаючи, що умови проживання в інтернаті є цілком задовільні, він нарікає на відсутність свободи.

—•••—

«Я розумію, що якщо я повернуся до себе в Золоте-1, в мене будуть ті ж самі проблеми. Я зі своєю однією рукою не можу ні випрати, ні нігті собі постригти, ні дров наколотити, знову доведеться просити чужих людей, щоб мені за гроші допомагали. Без соціального робітника мені дуже важко справлятися. Але я тут не можу! Я весь час в кімнаті, на вулицю не виходжу, мені нікуди піти. Я звик жити на волі, з хлопцями, друзями. Я дуже хочу повернутися на Батьківщину...», — з жалем розповідає чоловік²³.

За словами директора Кремінського БІ умови проживання в закладі для одиноких пенсіонерів дуже добрі.

—•••—

«На сьогодні вони живуть як в царстві. Як бачу по вулицях, як живуть старі дідусі та бабусі... В мене вони тут і одягнені, і взуті, і тепло в нас. 4-хразове харчування, я з загального котла завжди пробую суп-борщ, молочного в нас більш ніж достатньо, сирники робимо, запіканки. В нас

на кожному поверсі телевізори, культурно-масова робота дуже активно ведеться. А коли ялинку прикрашаємо, тут як в дитячому садку. Будь-які свята відзначаємо, подарунки готуємо. Я дівчатам кажу, що краще тут доживати ніж удома...», — зазначає жінка²⁴.

приходить каже — якщо гроші є, то будемо лікувати,» — каже громадянка Г²⁵.

24

Майже всі респонденти скаржилися на недостатній рівень медичної допомоги в закладах, де вони перебувають. Надання медичних послуг часто має поверхневий характер — «тут нас не лікують. Якщо щось болить, дадуть таблеточку і все...». Багато з підопічних БІ мають захворювання, що потребують постійного медичного нагляду, періодичного перебування в стаціонарах лікувальних закладів для виконання відповідних процедур. Наведений нижче приклад демонструє середньостатистичну картину щодо ситуації з наданням медичної допомоги в БІ.

Серед опитаних респондентів була жінка похилого віку, якій ще в 2010 році було ампутовано ногу через атеросклероз судин. Наразі їй стає гірше, починає непокоїти інша нога. За її словами при оформленні путівки до закладу хірург казав, що їй періодично треба буде відвідувати лікаря. Але за два роки перебування в БІ в жінки не було жодної консультації хірурга.

«Коли я жила в Донецьку, я могла без проблем прийти до лікарні на прийом, купити ліки, мене могли покласти до госпіталю на лікування. Тут все не так. Що я можу зробити, якщо в мене немає грошей? Лікар, що до нас

В той же час жінка зазначає, що при зверненні до керівництва з проханням терміново відвезти до лікарні, наприклад, до стоматологічної поліклініки, відмов не буває. Вона знає, що їй постійно треба приймати необхідні ліки, але не говорить про це лікарям і нехтує цим. Жінка робить наголос на відсутності грошей на лікування, але існують державні програми, такі, як наприклад, «Доступні ліки», за якою деякі препарати надаються безкоштовно. Звичайно, з одного боку, можна сказати, що має місце дещо халатне відношення до свого здоров'я, бо підопічна не наповляє на її транспортуванні до лікарні, не приймає необхідні ліки. З іншого — має місце недостатня увага персоналу до проблем підопічних, небажання зайвий раз поцікавитися їхнім здоров'ям.

Люди похилого віку дуже не хочуть бути тягарем для оточуючих, тому вони не бажають обтяжувати людей, які ними опікуються, своїми проблемами. Для деяких сама думка про те, що постійно треба когось про щось просити, іноді наражаючись на не дуже чуйну реакцію, стає неприйнятною — тому вони приймають рішення, що краще справитися самотужки, жити за девізом «хай буде так як буде», що іноді призводить до сумних наслідків.

Треба підкреслити, що у людей похилого віку, які є переселенцями, психологічний стан важчий, ніж у звичайних пенсіонерів. Деякі досі не можуть забути обстріли та перебування в підвалах, інші перебувають в депресивному стані через втрату близьких

24 Інтерв'ю Д_008

25 Інтерв'ю Д_005

та майна. Тому додаткова увага з боку персоналу їм вочевидь буде незайвою. Чоловік Д. розповідає, що йому часто сниться його покійна дружина, яка загинула через влучення снаряду в їхній будинок.

— ● ● ● ● —
«Я їй постійно бачу уві сні, ми з нею розмовляємо. Вона бачить, що мені тут складно...», — ділиться респондент²⁶.

—

Не в усіх відвідуваних Бі до складу персоналу входить штатний психолог. В Білицькому Бі та Маріупольському пансіонаті для ветеранів війни та праці № 2 Донецької області такий спеціаліст передбачений штатним розписом.

За словами директорів:

— ● ● ● ● —
«В нас є і психологи, і юристи. Що стосується медицини, то в пансіонаті є всі лікарі, навіть зубний кабінет з протезуванням. Всі особи, що тут проживають, користуються всіма послугами безкоштовно, на загальних підставах. Ми не розділяємо переселенців і місцевих жителів...»²⁷.

—

— ● ● ● ● —
«З переселенцями постійно працює наш штатний психолог, проводить бесіди...»²⁸.

—

Щодо ситуації в закладах Луганської області, то вона дещо інша. Штатні психологи не передбачені. В Кременському Бі лікар-терапевт працює на 0,25 ставки, приїжджає раз на тиждень, робить огляди, виписує призначення. В Білокуракинському — лікар працює на півставки. Заклад знаходиться за 6 км від районного центру, в екстрених випадках викликається швидка допомога.

Директор Сватівського Бі зазначила, що допомога постійного психолога підопічним не завадила б:

— ● ● ● ● —
«Нам дійсно не вистачає в штаті психолога. Психологічна допомога стосується не тільки переселенців. Одні люди приходять сюди добровільно, інші — в силу обставин, і деяким з них потрібен певний час, щоб прийняти ситуацію і відчувати себе тут як вдома...»²⁹.

—

Під час інтерв'ю і підопічні, і представники адміністрації Бі висловлювали думку, що 25 % пенсії, що залишаються у осіб похилого віку на руках, є вкрай недостатньо. При пенсії в 1560 грн. це лише 390 грн. Навіть з огляду на те, що підопічні забезпечені всім необхідним — житлом, одягом, їжею, цієї суми часто не вистачає навіть на ліки, які потрібні, або на послуги таксі, якщо виникає необхідність ними скористатися.

Майже всі директори Бі скаржилися на те, що фінансування на придбання медичних препаратів недостатнє.

26 Інтерв'ю Д_007
27 Інтерв'ю Д_002
28 Інтерв'ю Д_009
29 Інтерв'ю Д_006

«Є ліки, які ми закуповуємо за рахунок спецфонду. А якщо людині потрібні якісь дороговартісні препарати, їм доводиться їх купувати за свої кошти, а це тільки 25 % їхньої пенсії...», — розповідає керівник БІ Луганської області.

Треба зазначити, що додаткового фінансування БІ у зв'язку з перебуванням в них переселенців немає. Всі підопічні знаходяться в закладах на загальних підставах. Іноді благодійні організації надають їм допомогу у вигляді продуктових наборів чи засобів гігієни.

Заклади приватної форми власності³⁰

26

Відповідно до статті 46 Конституції України право громадян на соціальний захист, гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та іншими джерелами соціального забезпечення, а також створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

В органах державної влади та місцевого самоврядування фактично відсутня єдина політика щодо ведення обліку осіб похилого віку, які перебувають в закладах приватної форми власності для догляду за цією категорією громадян.

Міністерство соціальної політики України, є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціальної політики та соціального захисту, волонтерської діяльності, а також забезпечує

формування та реалізацію державної політики щодо ведення обліку осіб, які потребують соціальної допомоги, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення.³¹

Згідно інформації, наданої на інформаційний запит, Мінсоцполітики не веде облік осіб, в тому числі внутрішньо переміщених, які перебувають в приватних закладах для догляду за непрацездатними (в закладах громадських організацій, релігійних громад тощо). Затверджені форми статистичної звітності не містять загальної інформації щодо соціально-медичних закладів/установ приватної форми власності.

Відповідно до інформації виконавчих органів міст та районів Донецької області, в 48 місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб на Донеччині

30 Під закладами приватної форми власності в цьому звіті розуміються заклади для постійного проживання осіб похилого віку якими опікуються неурядові громадські організації, благодійні фонди, релігійні громади, приватні особи тощо.

31 Положення про Міністерство соціальної політики України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року за № 423

мешкають 1000 осіб похилого віку, зокрема, 92 людини похилого віку проживають в Свято-Успенській Святогірській Лаврі (православний монастир Української православної церкви Московського патріархату), 96 осіб перебувають в пансіонаті «Сосновий бор» шахти імені Засядька, але ці заклади є місцем розміщення всіх категорій внутрішньо переміщених із зони ведення бойових дій осіб та не є спеціалізованими стаціонарними соціально-медичними установами для постійного проживання людей похилого віку.

Луганська обласна державна адміністрація володіє інформацією щодо розміщення однієї внутрішньо переміщеної особи в приватному закладі для догляду за особами похилого віку та особами з інвалідністю.

Евакуація громадян похилого віку із зони збройного конфлікту в заклади, якими опікуються громадські організації та релігійні громади, відбувалась за ініціативи та здебільшого за рахунок ресурсів власників цих закладів та волонтерських організацій.

Допомогу в евакуації із небезпечної зони надавала Гуманітарна місія допомоги мирному населенню зони воєнного конфлікту «Проліска», що створена в червні 2014 року на базі однойменної Харківської обласної молодіжної громадської організації³².

Допомога місії «Проліска» полягала в наданні транспорту для вивезення постраждалих осіб з небезпечної зони та передача їх на піклування зацікавленим організаціям.

Релігійні громади також були залучені до цього процесу. Зокрема, християнська

церква «Добрая весть»³³ з міста Слов'янськ Донецької області приймала участь в евакуації осіб похилого віку.

Одним із об'єктів дослідження був будинок для постійного проживання осіб похилого віку, який до початку конфлікту функціонував наразі невідконтрольній українському уряду території Сходу України та опікувався християнською релігійною громадою. Після початку конфлікту значна частина мешканців вирішила покинути зону конфлікту та разом із керівництвом закладу переїхала на підконтрольну частину. Переміщення відбувалось автобусом організованою групою за допомогою волонтерських організацій, а також індивідуально засобами наземного транспорту.

Частина людей похилого віку була вимушена самотійно евакуююватись із зони лиха, враховуючи неможливість подальшого перебування у зоні бойових дій:

— ● ● ● —
«Під час обстрілів мене ударною хвилею два рази з ліжка скидало. Я чотири рази була під нападами»³⁴.

В разі евакуації постраждалого від конфлікту населення вглиб підконтрольної українському уряду території, одним із основних транзитних пунктів є східноукраїнське місто Харків. Під час «гарячої» фази конфлікту в 2014–2015 роках волонтерська ініціатива благодійний фонд «Станція „Харків“»³⁵ надавала активну допомогу вимушеним переселенцям, в тому числі,

32 <https://www.facebook.com/pg/proliskamission>

33 <http://www.dv-church.net/>

34 Інтерв'ю Д_015

35 <http://station.kharkov.ua/>

особам похилого віку, за необхідністю забезпечувала їх харчуванням та ночівлею.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій забезпечувала безкоштовне отримання квитків на залізничний транспорт до місця остаточного призначення³⁶.

Державні органи та установи приймали участь у спрямуванні цієї категорії постраждалих осіб, які опинились на підконтрольній українській владі території, в приватні заклади, що забезпечують догляд та проживання для осіб похилого віку. Постраждали від обстрілів також перевезилися у відповідні заклади за допомогою військових.

—●●●—
«Когось ми вивозили самі, когось благодійна організація „Проліска“, з якою ми міцно співпрацюємо, когось вивозила церква „Добра весть“ з міста Слов’янськ. Декого нам привозили з управління праці та соціальної політики міста Бахмут, декого привозили з лікарень Костянтинівки, Часів Яру, декого – родичі. Шляхів багато...», — розповідає керівник приватного закладу для осіб похилого віку, що розташований в Донецькій області³⁷.

—●●●—
«Одні переселенці приїжджали самостійно (Авдіївка, Горлівка, Донецьк), коли в їх містах

почались воєнні дії, інших привозили військові. Так, групу із семи осіб з Микитівки, без речей, психологічно пригнічених, доправили військові, вони потрапили під бомбування», — пригадує керівниця благодійного фонду, який опікується будинком милосердя для осіб похилого віку³⁸.

Міжнародні організації також сприяли евакуації осіб похилого віку із зони небезпеки та їх подальшому переміщенню в спеціалізовані заклади приватної форми власності, зокрема, чеська гуманітарна організація «People in need»³⁹ приймала активну участь у розміщенні осіб похилого віку на підконтрольній українському уряду території.

Заходи із забезпечення збереження особистого майна постраждалих людей похилого віку відбувались відповідно до обставин евакуації. В разі проведення евакуації під час безпосередньої загрози життю та здоров’ю внаслідок обстрілів населених пунктів, евакуйовані особи були вимушені залишити своє майно та взяти із собою лише речі першої необхідності. Під час проведення запланованої евакуації особи похилого віку мали можливість підготуватись та взяти із собою особисті документи та речі, які допомогли їм в перший час облаштуватися на новому місці.

Незважаючи на це, випадки втрат документів під час проведення евакуації були досить поширені. Втрата трудових книжок та пенсійних посвідчень були найбільш розповсюдженими випадками, що

36 Інтерв’ю Д_016

37 Інтерв’ю Д_013

38 Інтерв’ю Д_014

39 <https://www.clovekvtsni.cz/en>

в подальшому призводило до проблем в оформленні та отриманні відповідних соціальних виплат.

В деяких випадках, за відсутності документів, що посвідчують особу, розміщення осіб похилого віку в заклади, якими опікуються громадські організації та релігійні громади, стає чи не єдиним виходом із складної ситуації, що дозволяє уникнути бюрократичних процедур, які відбуваються під час поселення у відповідні заклади державної або комунальної форми власності.

«Втрата документів трапляється часто. Люди більш дбайливо відносяться до свого паспорту, інші документи часто загублені або знищені. Деякі наші підопічні, близько 20 %, взагалі без документів. Державні служби звертаються до нас прийняти людей без документів, розуміючи, що вони нічим не можуть допомогти. На відновлення документів підуть місяці, а іноді роки, а деяким їх не відновлять ніколи», — зауважує керівник приватного закладу для осіб похилого віку⁴⁰.

Розміщення у закладах приватної форми власності відбувається відповідно до можливостей цих закладів забезпечити належне обслуговування та догляд. Рішення щодо прийому на постійне проживання осіб похилого віку із зони конфлікту приймається безпосередньо керівниками закладів, їх засновниками, за умови

особистого бажання кожної конкретної особи туди потрапити.

Зазвичай відмов у прийомі не відбувається. Зазначеною одним із респондентів, керівником закладу, умовою, що розглядається та може бути підставою для тимчасової відмови у прийомі, є особливості стану здоров'я людини похилого віку, зокрема, наявність туберкульозу, венеричних або інших захворювань, які можуть завдати шкоди іншим мешканцям закладу⁴¹.

Оформлення поселення в заклади відбувається відповідно до статутних документів та внутрішніх правил документообігу. Новоприбулим мешканцям можуть запропонувати написати письмову заяву про згоду на постійне проживання.

Строк перебування в закладах відповідно до отриманих свідчень не є обмеженим у часі та залежить від особистого бажання мешканця. Частина осіб похилого віку, в разі врегулювання конфлікту, висловлювала бажання повернутись в покинуте ними житло, інша частина не бажає повернення за будь-яких обставин.

«Деяка частина людей тут знаходиться тимчасово — поки відновлять документи, пройдуть курс лікування та реабілітації... Інші — залишаться у нас, тому що їм просто нікуди йти», — зазначає власник закладу Т⁴².

Усвідомлення поточного стану залишеного майна є стримуючим фактором для

40 Інтерв'ю Д_013

41 Інтерв'ю Д_013

42 Інтерв'ю Д_013

повернення додому. У значної частини переміщених осіб похилого віку житло зруйноване або пошкоджене під час бойових дій, протягом тривалого часу не опалюється та не доглядається, відсутні необхідні комунікації та обладнання, через що виникає потреба в проведенні ремонту житлових приміщень, придбанні потрібного устаткування тощо. Подолання наслідків воєнних дій та повернення до мирного життя потребують значних фінансових ресурсів, що враховуючи матеріальний стан потерпілих та відсутність державних програм із відшкодування заподіяної шкоди, створює суттєві перешкоди для повернення.

30 | *«Взагалі бажано було б повернутись... А куди? Вона (квартира) всю зиму простояла холодна. Там все вологе... Потрібно все викидати і робити ремонт...»*, — наголошує мешканець закладу для осіб похилого віку Ф., який був вимушений покинути свою домівку, що зазнала пошкоджень від обстрілів⁴³.

Серед мешканців є також люди похилого віку, які вимушені були залишити свої оселі на непідконтрольній території, але продовжують їх відвідувати, підтримувати в житловому стані та сплачувати комунальні платежі, чекаючи на настання сталого миру.

Забезпечення умов перебування людей похилого віку, зокрема, придбання продуктів харчування, необхідного одягу та засобів гігієни, сплата комунальних послуг тощо,

в закладах приватної форми власності відбувається за рахунок декількох джерел, серед яких основними є власні кошти організацій та їх засновників, благодійні пожертви від фізичних та юридичних осіб, фінансова допомога національних та міжнародних благодійних та релігійних організацій, а також утримання коштів із пенсій та соціальних виплат мешканців закладів. Загальний обсяг цих утримань може сягати 70 % від загальної суми отриманих мешканцями надходжень.

«В середньому, особа похилого віку (витрати на нього) складають шість тисяч гривень щомісяця. Це я враховую по мінімуму — медицина, комуналка, харчування. Навіть якщо прийняти до уваги, що у людей пенсії підняли. Десять 3,5–4 тисячі гривень треба шукати. Тут вже і спонсори, і меценати... Хтось (із донорів) втопився, хтось махнув рукою... Постійно на шиї у донорів не можна сидіти. Не все так погано, треба ворушитись», — наголошує співзасновник закладу⁴⁴.

В деяких випадках мешканці закладів за рахунок отриманих соціальних виплат самостійно забезпечують себе продуктами харчування та одягом, але вартість комунальних послуг розподіляється між ними.

Держава не приймає участі у фінансуванні діяльності закладів приватної форми власності, які опікуються особами похилого віку, що були вимушені покинути зону збройного конфлікту. Керівництво

43 Інтерв'ю Д_018

44 Інтерв'ю Д_016

закладів намагається налагодити співпрацю з місцевими органами влади та самоврядування. В межах своїх можливостей та компетенції вказані органи можуть надавати допомогу в забезпеченні належних умов перебування, яка може бути виражена в усуненні бюрократичних перешкод в оформленні необхідних документів, безкоштовній асенізації або забезпеченні паливом для опалення в зимовий період.

Соціальний захист мешканців приватних закладів відбувається на загальних підставах. Зазначені особи похилого віку звертаються до органів соціального забезпечення за місцем перебування з метою отримання статусу внутрішньо переміщеної особи. Цей статус дозволяє отримувати щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі, на оплату житлово-комунальних послуг, що передбачена чинним законодавством України⁴⁵.

За наявності всіх необхідних документів проблем з отриманням соціальних виплат на новому місці перебування в більшості випадків не виникає. В деяких ситуаціях, враховуючи порядок документообігу між відділеннями Пенсійного фонду України, процес переоформлення пенсійних виплат з непідконтрольної уряду України території відбувається швидше, ніж з підконтрольних районів Донецької та Луганської областей, які межують з лінією зіткнення сторін.

«Пенсії з непідконтрольної території переоформлюють швидше, ніж з підконтрольної. Наприклад, особа отримує пенсію в Мар'їнському районі (підконтрольна територія). Звідти запитують

паперову справу. Це може зайняти 3 місяці. Якщо особа з непідконтрольної території, вони (відділення Пенсійного фонду) отримують справу в електронному вигляді. Протягом місяця це (переоформити пенсію) вдається», — розповідає керівник закладу⁴⁶.

В той же час, задокументований випадок, коли мешканець приватного закладу для осіб похилого віку, за наявності всіх необхідних документів протягом півроку не отримує належної йому пенсії. Це відбувається через перевірки внутрішньо переміщених осіб за місцем їх проживання, які здійснюють органи з питань соціального захисту населення відповідно до постанови Кабінету Міністрів України⁴⁷. Реалізація цієї постанови на практиці нерідко відбувається з порушеннями правил перевірки, без попереднього повідомлення про її проведення та недбалого відношення співробітників соціального захисту до своїх обов'язків та вимушено переміщених осіб. Наслідком цього може бути припинення отримання соціальних виплат на невизначений термін, а також витрата додаткових зусиль та часу з боку людини похилого віку на їх поновлення.

«Бувало, що перевірки проходили в іншому місті, Бахмуті, по вулиці, яку треба шукати в Часів Ярі (місто Часів Яр підпорядкований Бахмутській міській раді Донецької області)...перевірки проходять без попереднього повідомлення

45 Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року за № 505

46 Інтерв'ю Д_016

47 Постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року за № 365

по телефону. Буває таке, що записку, яку залишає перевіряюча особа, відносить вітром або дощем, і вимушений переселенець не знає, що його перевіряли. Траплялись випадки, коли не доставляли і спокійно ідуть, без записок...а насправді старі не почули стукоту в двері», — обурюється власник приватного закладу для осіб похилого віку⁴⁸.

Головною перешкодою в отриманні передбаченого українським законодавством пенсійного та соціального забезпечення залишається відсутність необхідних документів. Відповідно до свідчень керівника одного з відвіданих під час проведення дослідження приватних закладів, приблизно двадцять відсотків мешканців закладу залишилися взагалі без будь-яких документів — вони були знищені або втрачені.

«В 2015 році з міста Добропілля до нас був доставлений громадянин К., внутрішньо переміщена особа, інвалід без ніг, документи були втрачені. Через те, що він народився в Донецьку, його документи не можуть поновити, і він не може отримувати жодних соціальних виплат», — зазначає респондентка Д⁴⁹.

В деяких випадках для відновлення документів необхідне звернення до суду та наявність свідків, які готові відвідати судові засідання для підтвердження особи. На практиці це може створювати проблеми

для задоволення таких звернень — немає свідків, інколи близькі люди з особистих причин не бажають бути свідками в суді, а інколи особа похилого віку не пам'ятає і не може сказати, де вона мешкала та де шукати свідків. Враховуючи, що значна територія Донецької та Луганської областей знаходиться поза зоною контролю українського уряду, знайти необхідних свідків для особи, яка була переміщена з тієї території, та забезпечити їх явку на судові засідання практично неможливо.

Для літніх людей відсутність трудових книжок створює суттєві перешкоди для реалізації права на пенсійне забезпечення при настанні передбаченого законодавством пенсійного віку.

Під час проведення дослідження задокументований випадок, коли внутрішньо переміщена особа, мешканець приватного закладу для осіб похилого віку, віком 63 роки, чоловічої статі, протягом 3 років не може оформити собі пенсію за віком за новим місцем проживання у зв'язку із відсутністю трудової книжки. Наявні довідки, що були зібрані за допомогою керівництва закладу, містять печатку підприємства, на якому протягом 25 років працювала особа, із зміненою назвою, що не відповідає назві, яка міститься в базі даних Пенсійного фонду. Ця обставина перешкоджає обрахуванню пенсійного стажу та визначенню розміру пенсійних виплат. Враховуючи те, що архівна установа, яка має надати належні відомості, знаходиться на не підконтрольній українському уряду території, а також, беручи до уваги стан здоров'я особи пенсійного віку, процедура оформлення пенсії наразі призупинена, та відбувається пошук кваліфікованої юридичної допомоги для вирішення проблеми.

48 Інтерв'ю Д_013

49 Інтерв'ю Д_014

Процедура відновлення та подання документів з метою отримання соціальних виплат не враховує особливості стану здоров'я, обмеженої мобільності осіб похилого віку.

Органи Пенсійного фонду та управління з питань соціального захисту вимагають особистої присутності особи – одержувача відповідних соціальних виплат. В деяких випадках особиста присутність неможлива через стан здоров'я одержувача.

«Пам'ятаю, як ми зрадили розпорядженню (можливості) викликати на дім державні служби, але коли спробували, нас різко „обламали“, кажуть, нестача людей на місці і нам ще кудись їхати?! Тому, хто має якусь копійчину, замовляють таксі...», — розповідає опитаний респондент⁵⁰.

Отримання українського паспорту в органах міграційної служби, після здачі всіх необхідних документів, передбачає особисту присутність власника паспорту без права доручення третій особі. Інколи це може суттєво ускладнити процедуру його отримання.

«В мене зависла одна людина. Ми йому зробили паспорт в Кураховому (за місцем попереднього проживання). Тепер треба поїхати його забрати з цією особою. А чоловік в памперсах. Тобто мені треба їхати з ним на власній машині.

А це в обидві сторони шість тисяч гривень (з міста в Київській області до Курахового Донецької). Потрібна його присутність. Зараз сиджу і шукаю кошти, щоб йому забрати паспорт», — ділиться проблемою респондент Г⁵¹.

Отримання нового українського паспорту замість старого паспорту радянського зразка також може створювати проблеми.

«Є особа, йому ампутували ногу. У нього був ще радянський „червоний“ паспорт, ми йому зробили український, але у нього в паспорті немає прописки (реєстрації). Я йому не можу „інвалідні“ оформити, тому що немає прописки», — розповідає керівник закладу⁵².

Медичне забезпечення мешканців відбувається на загальних засадах в установах охорони здоров'я за місцем розташування закладів приватної форми власності.

Власний медичний персонал в закладах, в яких відбувалось дослідження, не передбачений. За викликом до будинку приїжджають лікарі та надають необхідну медичну допомогу. При необхідності обстеження у спеціаліста мешканців наявним транспортом відвозять в лікарню та допомагають придбати необхідні ліки.

Як зазначив опитаний власник приватного закладу, хронічні захворювання, що мали

50 Інтерв'ю Д_013

51 Інтерв'ю Д_016

52 Інтерв'ю Д_016

особи похилого віку до початку конфлікту, були загострені через його перебіг:

— ● ● ● —

«В нас є жінка, що потребує спеціальних заспокійливих засобів, є астматики та паралізовані після інсульту – вони потребують особливої медичної допомоги, і ми намагаємося задовольнити їх потреби. Звичайно, багато з них не отримали би ці захворювання, якби не конфлікт та стреси, пов'язані з ним»⁵³.

—

Персонал може надати мешканцям окремі ліки із загального набору та допомогти провести прості маніпуляції – виміряти артеріальний тиск, температуру тіла тощо.

34

У випадку приватного закладу, який переїхав разом з частиною мешканців з не підконтрольної урядом території, спочатку виникали труднощі з викликом швидкої допомоги. Ця проблема була загальною проблемою для селища, в якому розташований заклад; після проведення перемовин із керівництвом районної лікарні її вдалось владнати. Наразі місцева влада намагається допомогти закладу із забезпеченням ліками, надаючи інформацію про можливості участі у державних програмах, спрямованих на продаж ліків зі знижками.

В той же час керівник іншого закладу під час інтерв'ю нарікав на відсутність можливостей придбання ліків безкоштовно або на пільгових умовах⁵⁴.

Під час відвідин одного із закладів, представником проектною команди після

завершення інтерв'ю, «off the record», одержана інформація про випадок відмови у наданні медичних послуг особі похилого віку із зони ведення бойових дій з боку медичних працівників комунального закладу охорони здоров'я на підконтрольній уряду України території. Особа похилого віку потребувала негайної допомоги (гангрена, що в подальшому призвела до ампутації кінцівки), натомість черговий лікар порадив її відвезти в місце, з якого вона прибула. На наступний день, після проведеної бесіди з керівництвом лікарні, хворий отримав необхідну допомогу.

Автори звіту не мали на меті перевірити зазначений вище випадок на достовірність із декількох джерел, але враховуючи контекст подій та серйозність порушення прав людини, вважаємо за необхідне вказати його в цьому звіті.

Особа похилого віку – мешканці приватних закладів також наголошують на негативному впливі конфлікту на їхній стан здоров'я:

— ● ● ● —

«Дуже вплинув (конфлікт)...все це позначилося на нервовій системі, втратила сон, відчуваю постійне нездужання, стало погано із зором. Якщо перебуваю довго в холоді або хвилююсь, падає зір»⁵⁵.

—

Загальний психологічний стан мешканців закладів після вимушеного переїзду із зони конфлікту, відповідно до зовнішніх спостережень під час проведення дослідження, залишає бажати кращого.

53 Інтерв'ю Д_013

54 Інтерв'ю Д_013

55 Інтерв'ю Д_015

Допомогу у відновленні психологічного стану надають волонтери-лікарі, але це відбувається рідко⁵⁶. Напади паніки, необґрунтованого страху, загальна психологічна вразливість продовжують переслідувати потерпілих від конфлікту.

«Багато з тих, хто вже не перший місяць знаходиться у нас, продовжують відчувати незрозумілу паніку, неусвідомлені страхи. Деяких доводилось витягувати з-під завалів, після бомбардувань... Звичайно, це залишило в душі певний слід», – розмірковує власник закладу⁵⁷.

Вимушені переселенці — мешканці закладів наголошують на негативному впливі конфлікту на стан їх психологічного здоров'я:

«Конфлікт вплинув психологічно. Часом з'являються сльози. Часто перебуваю в збудженому емоційному стані Пригадаю, як до нас приходили зі зброєю, та думаю, слава Богу, що нас звідти вивезли! Я не чую того гуркоту, наступає ніч та тиша. А там гучні звуки від знарядь, танки йдуть, літаки летять...»⁵⁸.

Один з опитаних респондентів вважає, що основним чинником отримання

психологічної травми для літніх людей є не сам конфлікт або зумовлені ним воєнні дії, а факт переїзду із місця постійного проживання, знайомого усталеного середовища на нове місце та необхідність при звичаюватись до нових умов:

«Літній людині тяжко переїхати. Тим більше 800 кілометрів. Багато, хто сумує. Питають, коли повернемося? Є частина людей з підконтрольної території, які були під постійними обстрілами. Чоловік рік-півтора мешкав сам в квартирі, про нього ніхто не задав... В основному, у людей нічого немає, вони покинуті»⁵⁹.

Заклади приватної форми власності відчують потребу в увазі з боки держави, зокрема, щодо отримання окремого правового статусу та вирішенні інших нагальних проблем.

Українським законодавством, на відміну від діяльності схожих закладів для дітей, фактично не врегульовані питання діяльності будинків приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку. Це призводить до невизначеності правового становища відповідних закладів та їх постійних мешканців.

Громадські та релігійні організації, які опікуються людьми похилого віку, з одного боку, обмежені в своїй діяльності відсутністю закріпленого правового статусу (наприклад, в питаннях оформлення опіки та піклування), з іншого боку, проводять свою діяльність відповідно до власних

56 Інтерв'ю Д_014
57 Інтерв'ю Д_013
58 Інтерв'ю Д_017
59 Інтерв'ю Д_016

можливостей за умови відсутності єдиних стандартів та нормативів.

—●●●—
«Ми зараз працюємо в напрямку будинку сімейного типу для людей похилого віку. Бажаємо вийти на законодавчий рівень... Як опікун я можу одну – дві особи взяти (оформити опіку), більше не можу. Як заклад не можу... Нам треба, щоб держава допомагала, як і дому сімейного типу для дітей. Підключаються депутати. Як довго це буде (прийняття закону), не знаю. По дітям – це було десять років.

Не треба дивитись на літню людину як на відпрацьований матеріал. Права людини та людина – на першому місці. Я розумію, що у держави є проблеми... Статус для будинків сімейного типу – це не радянський коридор, де літні люди лежать та доживають свій вік. В мене тут багато людей оживають, вони розуміють, що потрібні, чимось займаються... Якби держава допомагала, це було б набагато ефективніше», – висловлює своє бачення ситуації керівник приватного закладу⁶⁰.

Враховуючи відсутність системи об'єктивного моніторингу за діяльністю цих закладів, трапляються випадки непорозумінь або негативних відгуків про перебування в них від колишніх мешканців⁶¹.

Невизнання державними та фінансовими установами інституту представництва під

час проходження процедур поновлення та оформлення соціальних виплат, в деяких випадках, є знуцанням над гідністю літніх людей, а сама проблема, враховуючи фактичну неможливість викликати представників зазначених структур безпосередньо до місця постійного мешкання людини похилого віку, за думкою респондентів, підлягає негайному вирішенню.

Допомога в наданні будівельних матеріалів для проведення ремонтів, побутова хімія, постільна білизна, одяг для внутрішньо переміщених осіб, продукти харчування є речами, в яких є постійна нагальна потреба закладів для осіб похилого віку, які вимушено переїхали із зони конфлікту⁶².

Мешканці закладів зі свого боку наголошують на необхідності медичної та психологічної допомоги, отриманні медичного приладдя та ортопедичних пристроїв для ефективного лікування наявних хвороб.

Кваліфікована юридична допомога в питанні відновлення документів з метою отримання соціальних виплат, також є однією з нагальних проблем закладів приватної форми власності. Безкоштовна юридична допомога з боку громадських організацій не забезпечує стабільність юридичної підтримки та націленості на результат:

—●●●—
«Потреба в допомозі? Юридичній. Хоча б у питаннях відновлення документів. Особливо з невідконтрольної території. Чиновники ж не розуміють, кажуть, їдьте та візьміть»⁶³.

60 Інтерв'ю Д_016

61 <https://vchernik.livejournal.com/908935.html>

62 Інтерв'ю Д_014

63 Інтерв'ю Д_016

Перебування осіб похилого віку в приватному житловому фонді

Одним із шляхів вирішення житлової проблеми людей похилого віку, які у зв'язку із воєнними діями були вимушені покинути свої житло та опинились в безпорадному стані, є набуття ними права користування житлом приватної форми власності.

Відсутність інфраструктури та житлового фонду для розміщення великої кількості внутрішніх переселенців, загальна нерозвиненість ринку нерухомості в підконтрольних українському уряду районах Донецької та Луганської областей, суттєво вплинуло на збільшення платежів за оренду житлової нерухомості в регіоні.

Літні люди як одна з найбільш соціально незахищених верств населення, не в змозі винаймати житло в крупних населених пунктах Сходу України та вимушені шукати собі притулок на окраїні міст або у віддалених містечках та селищах.

Люди похилого віку, які наразі мешкають в приватних житлових приміщеннях, здебільшого мешкали у приватних будинках до початку конфлікту.

Перебування під обстрілами поряд з лінією зіткнення сторін, проблеми з постачанням

води, газу та електрики, руйнування житла, проблеми із соціальними виплатами, незаконні дії представників збройних формувань по відношенню до осіб похилого віку та їх майна, є одними з основних причин для вимушеного переміщення. Непрацююче внаслідок бойових дій ліфтове господарство в багатоповерхівках спричиняло суттєві складнощі для осіб з обмеженими можливостями.

Припинення діяльності соціальних служб внаслідок зупинки функціонування державних органів в окремих районах Донецької та Луганської областей, негативно вплинуло на рівень життя осіб похилого віку, які потребували постійної сторонньої допомоги та мешкали у власному житлі, фактично поставив їх на межу виживання⁶⁴.

Евакуація осіб похилого віку, які були не спроможні самостійно пересуватись, за відсутності допомоги близьких та рідних, відбувалась за допомогою волонтерських організацій, які вивозили групи або окремих літніх людей на підконтрольну українському уряду територію.

Допомогу в евакуації вищезазначеної категорії громадян також надавали сусіди та знайомі:

«Просили сусідів, щоб винесли на ношах. Дружина, сусіди, всі тягнули. У нас в під'їзді живе чоловік, з ним ми домовились (про транспортування на автомобілі)»⁶⁵.

Під час проведення моніторингу задокументований випадок, коли сім'я, що складалась з осіб похилого віку, один з членів якої має групу інвалідності, була вимушена покинути своє житло в населеному пункті, що знаходиться на лінії зіткнення, за вимогою представників українських військових формувань:

«Українські військові кажуть щоб ми виселились із будинку, а виселятися практично нікуди... в квартирі в місті (інше наявне житло) вікна повилітали, та її, цю квартиру розграбували...»⁶⁶.

Особи, які були в змозі рухатись без сторонньої допомоги, враховуючи обставини, самостійно приймають рішення про евакуацію, за рахунок власних коштів та ресурсів:

«Вирішили покинути. Почались божевільні обстріли, міни почали літати. Прийшлося виїхати»⁶⁷.

«Небезпечно. Я не могла переносити постріли. Мій будинок пізніше бомбили, а до цього бомбили сусідній район. Було страшно. Почуття не тривоги, а жаху», — літня особа згадує причину переїзду із зону конфлікту⁶⁸.

«Обстріли почались, ми по підвалах пряталися... по вулиці Леніна, де басейн, поліклініка, технікум був розбитий... вирішили це не терпіти», — розповідає прикована до ліжка з 1998 року людина похилого віку Н⁶⁹.

За відсутності сталої лінії розмежування сторін, встановленого порядку її перетину, в 2014–2015 роках евакуація фактично відбувалась в умовах ведення воєнних дій із істотним ризиком для життя та здоров'я літніх людей.

Вимушене переміщення осіб літнього віку та їх подальше поселення в житло приватної форми власності відбувається не тільки з території, які не підконтрольні українському уряду.

Після обстрілу багатоквартирного будинку в місті Лисичанськ, який був повернутий під контроль української влади, літня особа, яка самотньо мешкала в зруйнованій квартирі, вимушена була шукати притулок в сільській місцевості. В цьому

65 Інтерв'ю Д_022

66 Інтерв'ю Д_019

67 Інтерв'ю Д_019

68 Інтерв'ю Д_021

69 Інтерв'ю Д_022

Зруйнований будинок в м. Лисичанську, в якому мешкала респондентка

випадку евакуація відбувалась до пункту призначення відповідно до побажання постраждалої за рахунок держави із залученням автотранспорту Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Під час евакуації відповідно до наявних можливостей та обставин, вдавалось вивозити документи, особисте майно, побутову техніку та обладнання. В деяких випадках евакуація відбувалась фактично без можливостей взяти з собою власні речі.

«Документи вивезли, звичайно. Паспорт, трудову книжку. А майна ніякого, дві сорочки схватила», — пригадує постраждала⁷⁰.

«Нам відразу сказали, коли був зруйнований будинок, щоб вивозили все, що могли. Допомагали рятувальники. Дещо я змогла винести із квартири», — згадує літня людина, яка втратила житло внаслідок артилерійського обстрілу⁷¹.

За свідченнями респондентів іноді під час евакуації за вимогою військових вдавалось вивести лише обмежену кількість майна⁷².

Пошук житла та подальше розміщення в ньому часто відбувалось потерпілими самостійно, враховуючи фінансові

70 Інтерв'ю Д_020

71 Інтерв'ю Д_023

72 Інтерв'ю Д_019

обмеження та особливості стану здоров'я (наприклад, обмеження в мобільності унеможливує мешкання на верхніх поверхах багатоповерхівок).

Органи державної влади та місцевого самоврядування зі свого боку намагались пропонувати житло найбільш вразливим категоріям переселенців, але, враховуючи їх кількість, особливо, на початку конфлікту в 2014–2015 роках, пропозиції житла були в багатьох випадках неприйнятними:

«Переселенців багато, вселяли, куди тільки можна, аби дах був»⁷³

Органи місцевого самоврядування в сільській місцевості на звернення внутрішньо переміщених осіб надають інформацію щодо можливостей їх поселення. Місцеві ради також надають можливість поселитись в житло, яке покинуте власниками та в якому протягом тривалого часу ніхто не мешкає.

«Сюди приїхали, в селищну раду. В селищній раді була Олена Миколаївна, звернулись до неї. Будинок був порожній, господар поїхав, а селищна рада доглядала за ним. І нам надали житло, як біженцям», — розповідає людина похилого віку Н, що наразі мешкає в селі Муратове на Луганщині⁷⁴.

За наявності родичів або знайомих, які мали можливість прийняти на проживання, літні особи влаштувались до них.

«В мене тут (в селищі) всі родичі. Я сама місцева. І попросила, щоб мене перевезли сюди, до брата, там я пожила, наводила порядок, а потім мені сказали, що будуть продавати...» — розповідає вимушена переселенка⁷⁵.

Особи похилого віку, які розміщені та мешкають в приватному житловому фонді, є уразливими з точки зору їх юридичного статусу відносно майна, яким вони користуються.

Користування майном, в більшості досліджених випадків, відбувається без достатніх правових підстав. Власники житла фактично не обтяжені зобов'язаннями щодо умов та строку оренди і можуть в будь-який час зажадати повернення житла в їх володіння та користування.

«Угоду (із власником) не укладали, тому що люди бояться, що будуть покарані або ще якимось чином. Не бажаємо, щоб у людей були неприємності», — вважає респондент⁷⁶.

73 Інтерв'ю Д_019

74 Інтерв'ю Д_022

75 Інтерв'ю Д_023

76 Інтерв'ю Д_019

Існує поширена практика, коли відповідно до усного дозволу власника, без укладання будь-яких зобов'язуючих документів, вимушені переселенці починають мешкати в житлі, сплачувати комунальні платежі, підтримувати його стан (інколи роблять косметичний ремонт), а через деякий час, без попередження, власник вирішує його продати або з інших причин вимагає його покинути. В цьому випадку права користувачів житла, які потрапили в тяжке становище через збройний конфлікт, фактично не є захищеними від волі власника.

Це також відноситься до будинків, в яких мешкають літні люди відповідно до «дозволу» місцевих рад. Розпорядження цим майном в більшості випадків відбувається без належних на те повноважень.

Враховуючи особливості українського законодавства, місцеві ради не зацікавлені в оформленні у свою власність відумерлої спадщини та житла у власників, які фактично його покинули. Власник або спадкоємці можуть в будь-який час заявити свої законні права на майно та вимагати його повернення із незаконного володіння. Правова невизначеність майнових відносин не дозволяє переміщеним особам почувати себе господарями та бути впевненими у власному майбутньому.

«Поселили, надали ключі і все. Договір оренди не укладали. Поки скрутно становище, йдуть на зустріч – живи. Багатьом таким надали житло. Власники покинутих будинків або померли, або виїхали...», — розповідає переселенець Н., що мешкає в сільській місцевості⁷⁷.

Проживання у знайомих та родичів також не є гарантією від несподіваної зміни місця проживання.

Усвідомлюючи своє хитке положення, вимушені переселенці з числа осіб похилого віку сподіваються на вирішення в майбутньому проблем із правом власності на житло:

«Хочу домовитися з Колею, зятем, він має приїхати із Росії, щоб викупити. Можу зробити пам'ятник (померлим спільним родичам), там ще щось сплатити... щоб я тут залишалась на законних підставах Хочу вже робити та вкладати (в будинок), розуміючи, що це моє»⁷⁸.

В залежності від індивідуальних обставин умови проживання осіб похилого віку можуть суттєво відрізнятися.

Спільне життя літніх людей разом із родичами та знайомими відбувається відповідно до досягнутих ними домовленостей щодо ведення домашнього господарства.

Умови оренди житла безпосередньо залежать від фінансової спроможності орендарів. Літні люди, зазвичай, спроможні на оренду обмеженої кількості нерухомості в нижньому ціновому сегменті.

Покинуті власниками будинки в сільській місцевості, в більшості випадків, знаходяться в занедбаному стані та потребують чималих зусиль щодо приведення їх в житловий вигляд. В міру своїх сил та можливостей літні особи намагаються

77 Інтерв'ю Д_022

78 Інтерв'ю Д_023

в них облаштуватись та налагодити мирне життя.

—●●●—

«Я втомилася. Скільки я тут обробила, скільки сміття вбрала... Тут дерева такі стояли, що не можна було до будинку підійти, все позаростало, бо було покинуте. Коридорчик я прилаштувала, без порога була хата. Нічого не було, ні води, нічого...», — зазначає респондентка Т⁷⁹, що проживає в селищі Борівське на Луганщині.

—

Під час проведення інтерв'ю учасник дослідження спостерігав умови, в яких проживає літня особа, інвалід, що потребує постійної сторонньої допомоги. Ось, як він їх описав:

—●●●—

«Розетка, стіл та туалетне відро – на відстані протягнутої руки. Сам заварює кип'ятильником чай. Донька відвідує кожен день. Вона живе в сусідньому флігелі. Кран з водою у дворі. Заносить в будинок воду, виносить туалетне відро, приносить їжу, топить піч... Спочатку в нього не було навіть ліжка. Сусіди дали, потім благодійна організація виділила ще кращу (ліжка). Ковдру, постільну білизну, одяг також збирали всім світом. В будинку все чорне від сажі, тільки одна кімната в житловому стані. Вікна

прогнили, місцями щілини, стеля тече, від дверей та підлоги тягне протяг... Грошей не вистачає на життя, не кажучи вже про ремонт»⁸⁰.

—

В деяких випадках переселенці протягом року вимушені жити в так званих «літніх кухнях», в приміщеннях, які за своїми характеристиками не пристосовані для життя в них протягом зимового періоду.

Варто зазначити, що в більшості досліджених випадків респонденти не стикались із проявами дискримінації, негативного ставлення або упередженості до них за новим місцем проживання. В сільській місцевості, в невеликих громадах можуть бути прояви настороженості та нерозуміння проблем нових мешканців, але вони не носять системного характеру.

—●●●—

«Ні, такого (проявів дискримінації) не було. Люди розуміють, що у кожного своє лихо. Відносяться нормально. Ми ж одна країна», — ділиться своїм баченням відношення місцевих до вимушених переселенців опитана літня людина⁸¹.

—

Оформлення державних соціальних виплат мешканцями приватного житлового фонду за місцем нового проживання здійснюються ними особисто за власної ініціативи.

79 Інтерв'ю Д_023

80 Інтерв'ю Д_022

81 Інтерв'ю Д_019

Інваліди з обмеженими руховими можливостями, у зв'язку із труднощами виклику працівника відповідного державного органу на дім або навіть на вулицю поряд з місцем їх роботи, вимушені нести додаткові транспортні витрати та долати труднощі, пов'язані з потраплянням в заклад на зустріч з державним службовцем.

В разі досягнення домовленості щодо виїзду представника державного органу на місце постійного проживання літньої людини, транспортні витрати (таксі) відшкодовувались за її рахунок⁸².

Процедура оформлення пенсійних та інших виплат за новим місцем проживання при наявності всіх необхідних документів може тривати декілька місяців, що, враховуючи обставини, в яких опинились літні вимушені переселенці, ставить їх в скрутне фінансове становище:

«Не відразу почали виплачувати. Поки оформили, чотири-п'ять місяців не отримував (пенсію). Свої якісь гроші залишались, а так, здебільшого, знайомі допомагали. По сусідах доводилось позичати гроші. Треба було якось виходити із становища – їсти ж хочеться»⁸³.

Одержання соціальних виплат відбувається на загальних підставах з урахуванням особливостей статусу внутрішньо переміщених осіб. Мешканці приватного

житлового фонду підлягають за місцем проживання перевірки з боку працівників служби з питань соціального захисту населення. Службова недбалість співробітників соціальних служб може спричинити затримки в одержанні соціальних виплат.

«Я не отримувала чотири-п'ять місяців адресу допомоги для покриття витрат на проживання. Інспектор каже – я була у відпустці, переклали документи в іншу папку. За їх вини кудись поділась моя заява... дзвонила на „гарячу лінію“, потім все перерахували та все отримали», – розповідає особа похилого віку – внутрішньо переміщена особа⁸⁴.

В разі втрати пенсійного посвідчення відбувались звернення в органи Пенсійного фонду за новим місцем проживання, які за допомогою власної бази даних робили його відновлення.

Постраждали від конфлікту особи похилого віку отримують гуманітарну допомогу у вигляді продуктів харчування, одягу та необхідного медичного устаткування від неурядових організацій, зокрема, Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Додатково ускладнено отримання соціальної та гуманітарної допомоги особам, які втратили своє житло на контрольованій українським урядом території:

82 Інтерв'ю Д_020

83 Інтерв'ю Д_019

84 Інтерв'ю Д_020

—●●●—
«Мені відмовляли. Казали, яка ти переселенка? А потім, коли вже я всі документи показала, і листи приходили з Києва... а так я довгий час не отримувала допомоги»⁸⁵.

Враховуючи велику кількість внутрішньо переміщених осіб, які отримують соціальні виплати в контрольованих українською владою частинах Донецької та Луганської областей, пропускну спроможність закладів, яка не розрахована на суттєве збільшення кількості відвідувачів, опитані респонденти зазначали тривалі черги як одну із проблем, що негативно впливає на процедури оформлення відповідних соціальних виплат.

44

Мешканці сільських районів, з метою оформлення соціальних виплат, вимушені особисто виїжджати в районні центри та міста, що викликає додаткові транспортні та часові витрати. Це може призводити до затримки виплат пенсій та соціальної допомоги, що, враховуючи скрутний фінансовий стан, ставить літніх людей не межу виживання:

—●●●—
«Стільки проблем було... Приїхала, а там черга, даремно простояла. Повернулась наступного разу – знову не встигла. Ще раз їздила, то тієї довідки немає, то тієї. Вісім пенсії ми пенсію не отримували. А жити ж якось треба?! Ходили жебракували, якщо чесно.

Ходили – то картоплі у сусідів (просили), дякуємо, добрі люди допомагали. А так, звичайно, було дуже складно виживати»⁸⁶.

В деяких випадках працівники соціальних служб виїжджали до літніх людей – вимушених переселенців у сільську місцевість.

У зв'язку із втратою документів, що підтверджують інвалідність, та знаходженням архівних матеріалів на не підконтрольній українському уряду території, особи похилого віку з метою отримання належних соціальних виплат були змушені пройти процедуру встановлення групи інвалідності повторно⁸⁷.

Такі чинники як незадовільний стан здоров'я літніх людей, необізнаність в процедурах, черги та відсутність достатньої консультаційної підтримки з боку відповідальних за виплату соціальної допомоги державних органів, створюють умови для залучення сторонніх осіб до процедури оформлення пенсій та соціальних виплат в якості консультантів та «посередників». Послуги зазначених осіб є платними, що створює додатковий тягар для людей, що потребують фінансової підтримки.

Якість медичного обслуговування осіб похилого віку, що були вимушені переселитись із зони бойових дій та мешкають в приватному житловому фонді, залежить від розташування та стану розвитку медичної інфраструктури нового місця проживання.

Лікування відбувається на загальних підставах. В містах за викликом лікарів відвідує

85 Інтерв'ю Д_023

86 Інтерв'ю Д_022

87 Інтерв'ю Д_022

хворого та безкоштовно надає необхідну першу допомогу. В той же час лікування хронічних захворювань потребує відвідин відповідного фахівця вузької спеціалізації. В разі неможливості відвідати лікарню, літні люди вимушені окремо домовлятися з лікарем, нести додаткові транспортні витрати та сплачувати його послуги.

До початку конфлікту деякі з опитаних респондентів перебували на обліку в лікарнях за місцем проживання з можливістю проходити регулярні обстеження у медичних фахівців та курси лікування. За новим місцем проживання через необізнаність літніх осіб в питаннях надання медичної допомоги в місцевих закладах — процедури постановки на облік та проходження обстеження ускладнюються.

Під час проведення дослідження також отримані свідчення стосовно складнощів з викликом швидкої медичної допомоги, що є загальною проблемою в діяльності медичних установ України та не відноситься безпосередньо до літніх осіб із статусом внутрішніх переселенців. В разі приїзду швидкої допомоги першу медичну допомогу та необхідні ліки надаються безкоштовно, подальше лікування потребує фінансування з боку хворого.

Деяко складніша ситуація з отриманням медичних послуг в сільській місцевості. Виїзд швидкої допомоги та купівля ліків є суттєвою проблемою. Необхідні для лікування медикаменти та медичні фахівці є в районних центрах та містах регіону. Віддаленість медичних закладів створює суттєві перешкоди для доступу до лікування для обмеженого в русі інваліда.

—●●●—

«Якби я дзвонив, вони б (швидка допомога) не приїхали б. Дзвонив через колег (працівників поліції). Вони визивали і тільки тоді вони приїжджали. Нікому я не потрібен. Різні і всілякі відмовки. Поки керівник поліції не подзвонив... тоді вони приїхали», — розповідає переселенець Н., мешканець сільської місцевості⁸⁸.

—

Нерозвинена транспортна інфраструктура в сільській місцевості є додатковим чинником, який негативно впливає на якість медичної допомоги:

—●●●—

«Ну що там, в С. (місто на не підконтрольній українській владі території сходу України) було все на місці, поряд. А тут — про транспорт треба домовлятися. Платимо кошти, 300–500 гривень, щоб в районний центр з'їздити»⁸⁹.

—

Всі опитані респонденти зазначають негативний вплив конфлікту та викликаних ним подій на загальний стан здоров'я.

Разом з ускладненнями хронічних захворювань спостерігається погіршення загального психологічного та нервового стану, що проявляється в нервозності, неврівноваженості, поганому сні та депресії. Втрата нажитого за все життя майна, родинних та соціальних зв'язків, загальна невлаштованість, мають негативний ефект на самопочуття літніх людей.

88 Інтерв'ю Д_022

89 Інтерв'ю Д_022

—●●●—
«Звичайно, вплинув, таке пережити. Всі ночі в підвалі. Всю зиму. Сиро. Погрітися ніде. Війна є війна», — ділиться своїми думками респондент А.⁹⁰

—●●●—
«Дуже, дуже сильно вплинув. Я досі не можу заспокоїтися. Все моє залишилось там (в зруйнованій квартирі). І здоров'я...», — каже респондентка Т⁹¹.

Є випадки, коли у зв'язку із тяжким нервовим станом, викликаним стресом від воєнних дій, літні люди вимушені були звертатися до невропатолога. Варто зазначити, що до переліку ліків, вартість яких підлягає відшкодуванню за урядовою програмою «Доступні ліки», не відносяться ліки, які застосовуються під час неврологічних захворювань⁹².

Всі опитані респонденти зазначають потребу в медичній допомозі та вказують на недоступну для них вартість лікарських засобів, щомісячні витрати на придбання яких становлять суттєву частину загальних витрат.

—●●●—
«На ліки багато уходить грошей, дають на уколи на один раз (безкоштовно). А воно-то болить...

Купуємо ліки, недоїдаємо...», — розповідає про своє складне становище літня людина⁹³.

Для постраждалих від конфлікту літніх людей, які мешкають в приватному житловому фонді, загальний низький рівень соціального забезпечення в Україні ускладнюється додатковими витратами, пов'язаними з користуванням та утриманням майна, яке їм не належить. Розмір щомісячної адресної допомоги для внутрішньо переміщених осіб не покриває витрат на житлово-комунальні послуги.

Психологічна допомога з урахуванням пережитого стресу, хвилювання за долю близьких та залишене майно, також є нагальною потребою: «Безсоння, не сплю. Дуже погані передчуття через те, що моя квартира стоїть покинута. Так хочеться поїхати подивитись на неї... Але зараз це неможливо»⁹⁴.

Повернення у власну домівку залишається одним з головних прагнень літніх людей, що потрапили в складні життєві обставини. В той же час, в багатьох випадках, розуміння умов, в які доведеться повернутись та зусиль, які необхідно вкласти в приведення житла до придатного для проживання стану, лякає людей та служить для них додатковим фактором психологічного тиску.

Юридична (правова) допомога є одною з основних потреб серед інших видів допомоги. Для осіб похилого віку, які мешкають в покинутих будинках в сільській місцевості, консультування та правовий

90 Інтерв'ю Д_019

91 Інтерв'ю Д_023

92 <http://moz.gov.ua/dostupni-liki>

93 Інтерв'ю Д_019

94 Інтерв'ю Д_021

супровід набуття права власності є вкрай необхідною потребою. Загальний стан правовстановлюючих документів на об'єкти нерухомості в сільській місцевості в Україні характеризується неупорядкованістю та невизначеністю реального власника. Звичайною є практика, коли декілька поколінь мешкають в будинку, який відповідно до офіційних документів належить давно померлій людині. Ця проблема набуває особливого загострення для переміщених осіб, які вкладають власні обмежені зусилля та кошти у відбудову та влаштування покинутого житла.

Необхідність в юридичній допомозі розглядається також на випадок повернення додому:

*«Коли звільнимо, тоді буде
потрібна правова допомога...»*

*«Чи будуть відремонтовані будинки
та квартири, щоб я міг там
жити?»⁹⁵.*

Гуманітарна допомога залишається важливим аспектом в питаннях підтримки цієї категорії літніх осіб. Особливо гострою є необхідність в гуманітарній допомозі для осіб, які мешкають в покинутому власниками житлі в сільській місцевості. Продукти харчування, одяг, будівельні матеріали та послуги з ремонту будівель, є нагальними потребами літніх людей в аспекті поліпшення їхніх життєвих умов до рівня, який би задовольняв мінімальні вимоги та відповідав людській гідності.

Привернення уваги громадськості, органів влади до цієї проблеми є однією із головних завдань цього дослідження.

Перебування людей похилого віку в місцях компактного проживання для ВПО

За інформацією Донецької обласної ВЦА в області створено 48 місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, в яких розміщені громадяни, що проживали в зоні бойових дій, та у зв'язку з загостренням військової ситуації були вимушені покинути місце постійного проживання. Серед них близько тисячі осіб похилого віку.

Одним з таких місць є будівля колишнього дитячого садочку в місті Курахове, яку в 1996 році було перепрофільовано в Будинок ветеранів війни і праці, а з травня 2005 року було знову перейменовано в дитячий комбінат «Аленушка». Будівля стояла порожньою близько десяти років, в 2014–2015 рр. міська рада надала в тимчасове користування кімнати для розміщення мешканців Донецька, Мар'їнки, Красногорівки після масивних обстрілів їхніх міст.

За інформацією Курахівської міської ради у двоповерховому Будинку ветеранів розташовано 10 кімнат на першому поверсі і 16 на другому. На момент проведення дослідження в будівлі проживало 53 людини, житло яких зруйновано. Серед них 21 особа похилого віку. Будівля облаштована шістьма санітарними вузлами, 4

душами, пральнею з трьома пральними машинами-автомат та приміщенням для приготування їжі, яке обладнане двома столами та електричною плитою на 2 конфорки з духовою шафою.

Будинок вимагає додаткового ремонту і оснащення. Міською радою в 2015 році проводився ремонт даху, хоча, за словами місцевих жителів, вона іноді все ще тече. Опалення слабе, вечорами часто виникає проблема зі світлом — через перевантаження нерідко вибиває пробки⁹⁶.

84-річна жінка Б., вдова, переїхала з Мар'їнки в Курахове після того, як через влучення снаряду в будинок загинув її син. Це сталося 11 липня 2014 року, в перший день обстрілу Мар'їнки. Його дружина, яка знаходилася в іншій кімнаті, дістала легкі поранення.

— ● ● ● ● —

«Після цього ми з невісткою декілька днів жили в моєму будинку. Обстріли міста тривали, жити стало неможливо. В Мар'їнці не було ні світла, ні води. З Курахового зателефонувала сваха невістки і запропонувала нам, щоб ми на деякий час переїхали до неї. Невістка казала, що їдемо з Мар'їнки ненадовго, на 2–3 тижні, а виявилось зовсім не так... 4 серпня 2014 року в результаті обстрілу був повністю зруйнований мій будинок. Незабаром померла сваха невістки, яка надала нам притулок. Зять відмовився надалі надавати нам приміщення, і ми були вимушені звідти піти. Невістка орендувала для себе житло в інших людей, а мені надали можливість проживати тут, в Будинку ветеранів», — згадує старенька⁹⁷.

—

Жінка проживає в маленькій кімнаті — 2,5 × 2,8 м², що водночас служить їй і кухнею. Після переїзду обзавестися необхідними речами — посудом, одягом, постільною білизною, допомагали звичайні жителі міста.

Інша мешканка будинку, жінка похилого віку У., переїхала до Курахового в грудні 2014 року. В липні від влучення снаряду згоріла її квартира в Мар'їнці, в цей час жінка була на дачі. Майже одразу потрапила в лікарню в предінфарктному стані. Після виписки жила в різних місцях — і на дачі, і у брата, поки її знайома з Мар'їнської райдержадміністрації не порадила переїхати до Будинку ветеранів, де вже проживали переселенці.

— ● ● ● ● —

«Я як приїхала сюди, зайшла в кімнату — а там, крім залізного ліжка, нічого немає. А в мене з собою ж нічого не було. Вчителі Курахівських шкіл, яких я знала по роботі, — а я 42 роки проробила педагогом, була й директором Будинку творчості в Мар'їнці, — допомогли з речами, предметами першої необхідності...», — розповідає респондентка⁹⁸.

—

В рамках діяльності незалежної міжнародної медичної гуманітарної організації «Лікарі без кордонів» по п'ятницях, два рази на місяць, мешканців відвідують лікарі, міряють тиск, беруть кров на цукор, слухають і дають необхідні ліки. Для прийому лікарів виділена окрема кімната.

96 http://www.donbasssos.org/28112015_kurahovo/

97 Інтерв'ю Д_026

98 Інтерв'ю Д_027

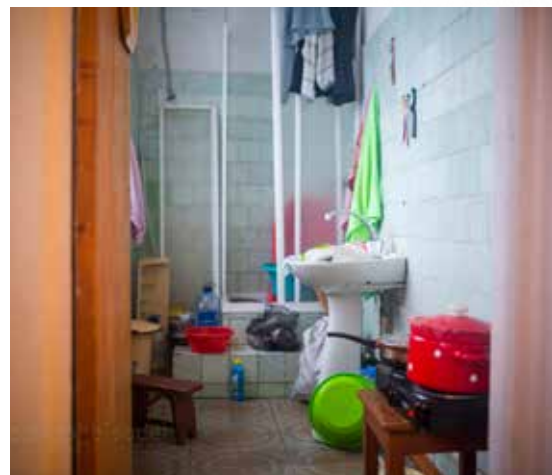
Будівля належить міській раді і є комунальною власністю. Проживання в будинку – безкоштовне, люди в ньому перебувають на підставі укладених договорів, платять лише за комунальні послуги – світло, опалення, воду та вивезення сміття. Але всі витрати з утримання житлового будинку

розподіляються порівну серед тих, хто в ньому проживає, незалежно від займаної площі та витрачених ресурсів. За словами жителів на місяць виходить близько 670 грн. с однієї людини, з яких 300 грн. складає плата за світло.

Фото: Владислав Содель⁹⁹ ↑ ↘

Люди похилого віку, що проживають в будинку, отримують пенсію і адресну допомогу як внутрішньо переміщені особи. Іншої соціальної допомоги від держави наразі не передбачено. Респонденти повідомили, що їм допомагають благодійні організації – «Карітас», «Папа для України», «Фонд Ріната Ахметова», надають продуктові набори, посуд, медикаменти. За словами респондентки Б. Данська рада у справах біженців надала їй грошову допомогу у розмірі 3960 грн.

99 <http://bit.ly/2P2dg4W>

В опитаних жінок наявні акти, видані Мар'їнською райдержадміністрацією про те, що в них зруйновані їхні помешкання, але через те, що на державному рівні відсутні діючі програми компенсації втраченого майна, допомога постраждалим особам обмежилася наданням тимчасового притулку.

Саме тимчасового, тому що в ЗМІ наразі шириться інформація, що в даній будівлі планується розмістити станцію швидкої допомоги. Мешканцям сказали, що вони житимуть в будинку до кінця опалювального сезону, і в травні почнеться виселення. В сюжеті «Радіо Свободи» заступник міського голови Курахового Романець Роман говорить, що це питання ще тільки обговорюється, а затверджено буде після того, як знайдеться альтернатива людям для їхнього проживання.

— ● ● ● ● —
«Ми будемо викручуватися, бо їй швидку допомогу не хочемо втратити...», — пояснює
чиновник¹⁰⁰.

В листі-відповіді Курахівської міської ради зазначено, що планування розміщення в будівлі станції швидкої допомоги є наслідком бачення міської влади контексту майбутнього об'єднання громад з метою реалізації положень медичної реформи. Ці питання були доведені до відома жителів будинку. В лютому від значної кількості мешканців-ВПО до міської ради надходили звернення з приводу забезпечення їх тимчасовим житлом, але через відсутність вільного житла та фінансування на його будівництво, ці питання не можуть бути

вирішені місцевою владою. Додатково зазначено, що на квартирному обліку в місті станом на 01.01.2018 у списку загальної черги перебуває 485 черговиків.

У відповіді йдеться, що «у ВПО, які проживають у будівлі дитячого комбінату „Аленушка“ залишається право самостійно підшукати тимчасове житло, яке б їх задовольнило».

Мешканці з жахом уявляють ситуацію, при якій їх можуть виселити з обжитих помешкань. Хоча умови проживання в будівлі, м'яко кажучи, залишають бажати кращого, особливо, для осіб похилого віку, вони раді вже тому, що мають.

— ● ● ● ● —
«Йти мені звідси нікуди, нікого в мене не залишилося на всьому світі», — плачучи нарікає жінка
Б. — *«Хоч би якусь кімнату надали або залишили тут і більше не тероризували виселенням...»*.

Звичайно, люди похилого віку, які проживають в Будинку ветеранів, як і інші переселенці, що втратили своє житло, страждають через те, що вимушені доживати своє життя в чужих оселях, без визначеного майбутнього, в залежності від місцевих чиновників та волонтерських організацій. Респонденти скаржаться на погіршення здоров'я, розлад сну, підвищений тиск.

— ● ● ● ● —
«Картина, коли я побачила мертвого сина після обстрілу, досі в мене перед очима. А я навіть

їого могилу в Мар'їнці відвідати не можу через те, що там все заміновано, все на розтяжках», —
говорить респондентка Б.

За інформацією Донецької обласної ВЦА, починаючи з липня 2014 року, в області започаткована практика виділення коштів з обласного бюджету для відшкодування витрат установам, підприємствам, організаціям, які мали місце у зв'язку з розміщенням в гуртожитках, базах відпочинку тощо громадян, які в період активних бойових дій виїхали з небезпечної зони. За ініціативою облдержадміністрації на 2017 рік в обласному бюджеті для міста Святогірськ було передбачено 10 млн грн. для компенсації витрат підприємств, установ, організацій, пов'язаних з тимчасовим проживанням громадян, що виїхали з районів проведення АТО. *«Завдяки фінансуванню з обласного бюджету, на сьогоднішній день в місті Святогірськ створені умови для*

перебування внутрішньо переміщених осіб, з яких більшість — соціально незахищені верстви населення (в тому числі інваліди, діти — сиріти, особи похилого віку тощо). За 2017 рік фактичні обсяги фінансування склали 11,3 млн грн.» — йдеться у відповіді Департаменту соціального захисту на надісланий запит.

Санаторій «Святі гори» — наразі одне з найбільших місць компактного поселення переселенців, переважно з обмеженими можливостями. В жовтні 2016 року з одеського санаторію «Куяльник» до Святогірську було перевезено 217 переселенців з інвалідністю, що складають переважну більшість мешканців санаторію. З осені 2016 року в «Святих горах» отримують тимчасове помешкання також внутрішньо переміщені особи з Авдіївки, Горлівки, Донецька.

Незважаючи на те, що фокус даного дослідження не був націлений на моніторинг проблем, з якими стикаються люди

з особливими потребами, що є внутрішньо переміщеними особами, але через те, що багато осіб похилого віку є саме людьми з інвалідністю, огляд даних питань заслуговує на увагу.

Трохи історії. Одеський «Куяльник», з якого восени 2016 року виїхали ВПО до Донецької області, — це санаторій приватної власності, керівництво якого в 2014 році погодилося прихистити переселенців зі сходу. Держава, зі свого боку, не залишилася осторонь і пообіцяло підприємцю компенсацію за переселенців, які в ньому перебувають, — оплату за проживання та комунальні послуги. Але за два роки перебування ВПО санаторій заборгував за словами директора Араїка Погосяна 11 мільйонів 800 тисяч гривень. З міського бюджету ж як компенсацію отримали лише 903 тисячі грн¹⁰¹. Одеська облдержадміністрація самоусувалася від вирішення проблем та не поспішала погашати борги. В свою чергу, Міністерство фінансів України давало відповідь, що не закрило цей борг через неякісну документацію, яку підготувала ОДА. Підприємство опинилося на межі банкрутства. Перший рік люди жили безкоштовно, потім їм почали виставляти рахунки за проживання та харчування. І якщо до цього всі поточні питання вдавалося вирішувати відносно конструктивно, то з травня 2016 року конфлікт загострився. Представники адміністрації санаторію наполегливо просили мешканців шукати собі інше помешкання, мотивуючи це необхідністю робити капітальний ремонт корпусів через їхній аварійний стан, відключали світло та воду.

Питання надання тимчасового житла переселенцям погодилася вирішити Донецька обласна ВЦА. Приміщення санаторію «Святі гори» були реконструйовані

спеціально для забезпечення комфортного життя людей з особливими потребами.

—•••—

«Ми ніколи не залишаємо напризволяще земляків. Сьогодні прийняли у Святогірську ще одну групу наших вимушених переселенців з особливими потребами, які впродовж двох років перебували в санаторії „Куяльник“ на Одещині. Це, в основному, люди, які раніше проживали на тимчасово окупованих територіях області. Останні кілька місяців, бажаючи позбутись наших переселенців, керівництво санаторію почало створювати їм нестерпні умови проживання. Дізнавшись про це, ми втрутилися у ситуацію і у терміновому порядку почали ремонт корпусу № 9 та підготовку до прийому наших людей до санаторію

„Святі гори“...», — цитує офіційний сайт Донецької обласної ВЦА слова колишнього голови Донецької облдержадміністрації Павла Жебрівського, який приїхав привітати переселенців¹⁰².

Але під час моніторингового візиту до санаторію «Святі гори» навесні 2018 року було виявлено цілу низку проблем, з якими щоденно стикаються його мешканці.

Як було заявлено в 2016 році, проживання в санаторії для переселенців не буде безкоштовним. З одного дорослого доведеться платити 14 гривень в день, з дитини — 7,5. Цих грошей має вистачити на одноразове харчування, оплату комунальних послуг та утримання приміщень та комунікацій. Це всього 20 відсотків від повної вартості проживання в санаторії. Лівову частку оплати бере на себе обласний бюджет¹⁰³. Передбачалося, що заявлена оплата буде здійснюватися з коштів щомісячної адресної допомоги ВПО.

За словами респондентів з ними було укладено договори, в яких було зазначено суму оплати — 15 грн. на день. Кімнати в санаторію переважно двомісні, тому мешканцям доводиться платити за два місця, щоб до них нікого не підселили, бо людям з важкими захворюваннями нелегко перебувати разом.

«Як людей з різними хворобами можна помістити в одну

кімнату?! У всіх свої проблеми, свої ознаки захворювання, певні звички та специфічний перебіг можливих нападів! Мені, якщо станеться гіпертонічний криз, треба відходити декілька днів. А якщо поруч буде стороння людина?», — висловлює загальну думку одна з мешканок санаторію.

Представники адміністрації санаторію постійно порушують питання підвищення оплати. Черговий раз про це було заявлено 13 березня 2018 року, мотивуючи це тим, що у відповіді Донецької обласної ВЦА на раніше направлений лист було рекомендовано «оптимізувати витрати».

В доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини за період з 6 серпня по 15 листопада 2017 року була звернута увага на незадовільні житлові умови в центрі колективного проживання ВПО — санаторії «Святі гори» в Донецькій області.

«Температура в приміщеннях двох будівель складала приблизно 15 градусів Цельсія. Жителі користуються єдиним працюючим душем, а тепла вода доступна лише один раз на дев'ять днів. Забезпечення електроенергією погане, ліфти не працюють. Окрім цього, ВПО, розміщеним у цьому центрі колективного проживання, бракує основних продуктів харчування, медичних

102 <http://dn.gov.ua/z-kuyalnyka-na-donechchynu-povernulasya-shhe-odna-grupa-tymchasovyh-pereselentsiv/>
103 <https://www.radiosvoboda.org/a/28063643.html>

препаратів та засобів гігієни» — йдеться в доповіді УВКПЛ¹⁰⁴.

Дійсно, при заселенні були обіцяні кімнати з комфортними умовами для проживання людей з особливими потребами. Фактично ж люди з інвалідністю живуть в приміщеннях без гарячої води. А вода, яка тече з кранів, дуже холодна, наче зі свердловини, її використання негативно впливає на стан суглобів людей із захворюваннями опорно-рухового апарату. В корпусі є душева кімната з гарячою водою, але за словами мешканців взимку в ній дуже холодно, люди мерзнуть, через що потім тривало хворіють. До того ж в душовій кімнаті не можна мити посуд, тому мешканцям доводиться вимивати каструлі й пательні в крижаній воді.

«В мене проблеми з серцем. Після тієї холоднющої води сильно напухають руки та починається судомний спазм...», — розповідає одна з мешканок санаторію.

Зі слів респондентів через два місяці після їхнього переїзду представники Товариства Червоного Хреста привезли для них бойлери, але на весь 5-типоверховий корпус встановили тільки два. Решта опинилася в номерах, в яких проживають не переселенці, а відвідувачі санаторію на платній основі.

У зв'язку із загостренням ситуації в Авдіївці з 1 по 6 лютого 2017 року за сприяння Донецької обласної ВЦА було евакуйовано

та розміщено в інших містах регіону 288 осіб. Зокрема, до м. Святогірську було переміщено 207 людини, серед яких 132 дитини. Серед евакуйованих осіб, що потрапили до санаторію «Святі гори», і 72-річна мешканка Авдіївки Н. Жінка досі проживає в цьому закладі, отримує пенсію за віком та «переселенські» виплати. В неї протезований суглоб в одній нозі, інша нога — деформована. До того ж наявні проблеми із зором — на початку воєнного конфлікту жінка потрапила під обстріл, через що їй було зроблено операцію на очах. Респондентка до досягнення пенсійного віку була на групі інвалідності. Коли вийшла на пенсію, то ця виплата виявилася більше, ніж виплати за інвалідністю, тому від групи відмовилася. Коли жінка переїхала до санаторію, то суттєвою перешкодою для неї стала відсутність ліфтів в п'ятиповерховому закладі.

«Неможливо було пересуватися сходами через хворі ноги. Дуже сильні болі. Я більше року жила на п'ятому поверсі, „на карачках“ спускалася. Тільки недавно мене перемістили вниз. Я взагалі й кілометру не можу пройти. Якщо мені треба до лікарні в Святогірську, то викликаю таксі. А більше я нікуди не їжджу...», — зазначає жінка¹⁰⁵.

На відсутність ліфтів нарікають всі мешканці санаторію. Звичайно, візочників намагалися селити на перших поверхах, але серед мешканців багато тих, хто має захворювання, при яких дуже важко декілька разів на день долати такі перешкоди.

104 http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport20th_UKR.pdf

105 Інтерв'ю D_029

— ● ● ● —
*«Я поки дійду до п'ятого поверху,
в мене серце вискакує», —*
скаржиться інша мешканка.

Доступність до медичних та соціальних послуг мешканців санаторію обмежується транспортними питаннями. На даний момент дістатися установ, що знаходяться в Слов'янську та Краматорську — Пенсійного фонду, управління соціального захисту, медичних закладів, при відносно невисокій оплаті за проїзд, людям з особливими потребами вкрай складно. Автобус за раннім маршрутом «Лавра — залізничний вокзал», який прибуває до вокзалу якраз під електричку в 7:10, ходить тільки по вихідних днях¹⁰⁶.

Побажання мешканців — зробити такий рейс щоденним, щоб вони змогли в будні дні виїжджати по своїх справах. Наразі мешканці дістаються обласного центру міжміськими автобусами, вартість проїзду якого складає близько 80 грн. в обидва боки, що за словами респондентів дуже «б'є по кишені», особливо, якщо виникає необхідність в неодноразових поїздках.

Зі слів колишніх мешканців «Куяльника» в Одесі були добре організовані транспортні питання, їхні побажання — зробити в Святогірську щось подібне. Два рази на тиждень автобус, наданий Одеською облдержадміністрацією, зранку безкоштовно розвозив людей, куди кому треба — в поліклініку, соцслужби, магазин тощо, а вдень їхав зворотньо, та підбираючи пасажирів, віз їх до санаторію. Звичайно, відстань від Святогірську до обласного центру чимала, тому переселенці готові платити за проїзд, але за пільговим тарифом.

Про свої поневіряння з 2014 року розповіла уродженка Горлівки, наразі мешканка санаторію «Святі гори», жінка похилого віку С. Після перших обстрілів Горлівки її з дочкою та онукою було евакуйовано до дитячого табору в місті Святогірськ. Через місяць вони були вимушені повернутися у зв'язку з проблемами дочки на роботі. Але невдовзі старенька поїхала до родичів покійного чоловіка у Краматорськ, оформила там пенсію.

— ● ● ● —
«Звісно ж, у родичів довго не живуть, тоді я стала звертатися в Краматорський виконком, щоб мені дали якесь житло. Дали направлення в гуртожиток по вулиці Клубній, 4. Я там одну зиму прожила. А наступну зиму в них чомусь не включали опалення. Було дуже холодно, я сильно страждала. Тоді ж познайомилася з Поламарчук Надією Степанівною — головою товариства інвалідів. І коли вже до нуля було в кімнаті, довелося до неї звернутися. Яюсь зиму перекочувала в них. Потім, коли в жовтні 2016 року перевозили в Святогірськ велику групу людей з Одеси, вона порадила, щоб я написала заяву на ім'я Жебрівського, щоб мене теж туди переселили. Далі вона сама займалася всіма документами. І восени 2016 року я потрапила сюди», — розповідає респондентка¹⁰⁷.

Треба зазначити, що 83-річна жінка є інвалідом з дитинства. В дворічному віці вона потрапила під потяг, і втратила

106 <http://villagreenhouse.com/raspisanie-avtobusov-zh-d-vokzal-svyatogorsk-svyatogorskaya-lavra/>

107 Інтерв'ю Д_030

одну руку та одну ногу. З п'яти років замість ноги в неї протез. Наразі стан здоров'я жінки погіршується. Через поважний вік виникла необхідність в милицях, періодично запалюється суглоб на руці. Однією рукою їй важко митися, іноді доводиться звертатися до соціального працівника, який допомагає візочникам. Старенька висловлює подяку міжнародному благодійному фонду «Карітас Україна», що надає особам похилого віку медикаменти.

Жінка розповідає, що зрідка їздить до своєї домівки, але не може там довго знаходитися, бо «як починають стріляти, ніякі нерви не витримують». Склалися такі обставини, що її дочка залишилася на окупованій території, тож старенька намагається самотужки вирішувати свої проблеми, самотужки проживаючи в тимчасовій оселі.

Нелегко їй дається дорога до Слов'янську, куди вона періодично мусить їздити за отриманням медичних послуг. Тому жінка бажає мати якесь соціальне житло в Слов'янську, щоб бути ближче до лікарів.

Варто підкреслити, що в «Святих горах» склалася непроста ситуація з наданням медичних послуг. Зі свідчень респондентів лікарів, що працюють в санаторії, обслуговують виключно відвідувачів, які приїжджають за путівками. Мешканці не можуть скористатися навіть послугами медичної сестри.

«Мені як потрібні були уколи, так я ходила в міську поліклініку. А в „Куяльнику“ в нас і медсестра була завжди, і лікар приїжджав», — розповідає одна з мешканок.

«В санаторії є медична частина, але нам не можна туди навіть заходити. Переселенців тутешні лікарі не обслуговують. Ми як в країні ізгої, так і тут...», — нарікає інший співрозмовник.

Через віддаленість санаторію до обласного центру, де розташовані заклади соціального захисту, в «Святі гори» раз на місяць приїжджають представники соціальних служб та управління Пенсійного фонду. Вони за день приймають до 150 осіб пільгової категорії за попереднім записом. В разі необхідності переоформлення раз на півроку «переселенських» виплат іноді трапляється ситуація, коли строки для переоформлення вже наступили, а спеціалісти ще не приїхали. Таким чином, втрачається тиждень-два, і виплата допомоги відтермінується.

Мешканці санаторію, що переміщуються на візках, нарікали на незадовільний стан доступності для людей з особливими потребами. В їхніх номерах кімнату і душову розділяє 20-сантиметровий поріг, який без сторонньої допомоги людині-візочнику

не подолати. На території санаторію не всі бордюри облаштовані пандусами; на деяких вони є, але облаштовані поспіхом, тому користування ними може бути небезпечним для здоров'я. Чоловік-візочник продемонстрував, скільки часу і зусиль він витрачає на таку просту для здорової людини річ, як вийти за калитку.

Взимку за територією санаторію дороги майже не розчищаються, тому люди опинилися замкненими в своїх оселях.

Перед тим, як потрапити до санаторію, 80-річній жінці Б. довелося разом зі своїм сином пожити і на орендованій дачі, в якій тривав ремонт, і в необлаштованому гаражі, який нашвидкуруч був переобладнаний в приміщення, хоч якимось пристосоване для житла. До того ж, жінка була лежачою — в неї в 2015 році, коли вона ще проживала в своїй квартирі в Донецьку, стався інсульт, через який «відмовили» ноги. Її син, який на той момент жив в Святогірську, сказав, що поки триває війна, він в Донецьк не приїде, але запропонував, щоб мати приїжджала до нього, він оплатить переїзд та знайде місце, де жити. Після дворічного проживання в жахливих умовах в грудні 2017 року жінку було влаштовано до санаторію «Святі гори». Наразі вона проживає в двомісному номері разом з сином¹⁰⁸.

Процес оформлення групи інвалідності для жінки, що не ходить, в умовах віддаленого проживання від Краматорську/Слов'янську доволі ускладнений. До лікарні на обстеження треба буде приїхати не один раз, а щоразу винаймати машину — неприпустима розкіш для бюджету.

Під час інтерв'ю мешканці санаторію нарікали на дискримінаційне відношення з боку персоналу.

— ● ● ● —
«А чого ви додому не їдете?», «коли ж ви всі звідси повийжджаєте?!», «скільки можна тут сидіти, кошти бюджетні витрачати...», — періодично чують мешканці санаторію.

—
— ● ● ● —
«Найголовніше, що і в Одесі до нас таке ж відношення було, так і тут — як до худоби!», — зазначають респонденти.

—
— ● ● ● —
«Якщо тут чують слово „переселенець“ — все! Дивляться, як тигри! А якщо з ними б таке трапилося! От що мені робити? Моя хата розбита, я один лишився на всьому світі. Кому я на візку потрібний, хто мене до себе візьме? В лікарні ніякої доступності немає. Мені доводилося „дитячим“ ліфтом сходами спускатися — тобто на задньому місці. А медичні робітники ще додають — чого ти тут візком своїм їздиш, бруд розводиш! Психологічно просто вбивають!» — ділиться своїм гірким досвідом 60-річний чоловік О.

—
Вищевикладені тези були наведені за результатами проведених інтерв'ю та живого спілкування з людьми. Як виявилось, проблем для перебування в санаторії людей

з особливими потребами вистачає, але заради об'єктивності треба навести позицію органів державної влади та голови обласної організації інвалідів Надії Поламарчук.

Начальник управління у справах сім'ї та молоді Донецької ОДА Лілія Золкіна повідомляє, що вони регулярно отримують скарги від переселенців з інвалідністю, що проживають в Святогірську. Але за її словами санаторій не пристосований для постійного проживання людей з особливими потребами. Тому найближчим часом людей звідти переселять в будинки інвалідів.

«Санаторій „Святі гори“ – приватний, він належить профспілкам, тому Донецька ВЦА не має права вкладати бюджетні гроші в його утримання та інфраструктуру, – зазначає Лілія Золкіна. – Обласна влада оплачує 80 % комунальних послуг, але необхідні гроші і на поточні ремонти, на утримання. Ми не можемо витратити бюджетні кошти на ремонт ліфтів, тому що це приватний санаторій. Ми пропонували перевести його на баланс ДонВЦА, але власники відмовилися. Переселенці платять по 600 гривень з людини, ці гроші йдуть на оплату комунальних послуг, їм пропонували платити по 800, щоб санаторій отримував кошти на поточні ремонти, але люди відмовилися».

За словами чиновниці, протягом місяця буде вирішуватися питання з розселенням ВПО в будинки інвалідів.

«Ми і раніше пропонували людям розселення в будинках інвалідів, але вони відмовляються, тому що життя в санаторії на природі, звичайно, привабливіше. Але санаторій не пристосований для постійного проживання людей з особливими потребами. Тому протягом місяця ми будемо вирішувати питання з розселенням, проводити комплексний аналіз того, скільки вільних місць є в будинках інвалідів області»¹⁰⁹.

Надія Поламарчук зазначає, що на початку травня за дорученням голови Донецької ВЦА вона разом з представниками Департаменту соціального захисту, керівництвом Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відвідала переселенців з інвалідністю, які проживають в санаторії «Святі гори», щоб перевірити наведену в ЗМІ інформацію щодо тамтешніх жалючих умов проживання¹¹⁰. За її словами ця інформація не підтвердилася.

«Переселенці платять 600 грн. на місяць, в них входить проживання, вода, світло, тепло. Решту грошей доплачує ОДА. 100 грн. з людини на місяць коштує щоденний гарячий обід. Це за бажанням. В кімнаті телевізор, холодильник, меблі, балкон, окремо душ, туалет. І це не цінується. Кілька людей сотні скарг написали. Жити й працювати не дають керівництву санаторію... Про таку природу і повітря, як там, можна тільки мріяти. Подібної

109 <http://bitlhttp://bit.ly/2wrfTzx>

110 <http://bit.ly/2NmbdZ8>

краси ніде не знайдеш. Плюс – все це знаходиться в центрі міста. В багатьох був порядок і чистота. Але деякі перетворили своє житло на „сміттєзвалище“. Курять в кімнатах, п'ють, не дають спокою дітям, що поряд живуть. Вважаю, що обласна влада зробила все можливе, щоб люди жили в тиші, добрі і не під обстрілами. Але деякі

недобросовісні отруюють життя всім», – пише Надія Поламарчук в соціальних мережах¹¹¹.

На її думку, люди, які не можуть самі себе обслуговувати, мають погодитися на тимчасове розміщення в будинках для інвалідів, де вони будуть мати цілодобовий догляд та медичну допомогу.

Фото із соціальної мережі Facebook¹¹²

Таким чином, в місці компактного проживання ВПО – санаторії «Святі гори», склалася непроста ситуація. З одного боку, місцеві держслужбовці зазначають, що незважаючи на певні труднощі, все зробили для надання тимчасового притулку переселенцям, з іншого – переселенці, що декілька років живуть вдалині від рідної домівки відокремлено від суспільства, мають претензії до умов проживання з огляду на їхній особливий стан. Ця ситуація не є

виключенням, схожі проблеми спостерігаються і в інших місцях компактного проживання ВПО. Можна сказати, що її вирішення на регіональному рівні зайшло в глухий кут, наразі ці питання потребують участі центральних органів влади та прийняття відповідних нормативно-правових актів.

111 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1825496590805745&id=100000362641246

112 Там же

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В «СІРИХ ЗОНАХ» ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ

Проживання в прифронтових населених пунктах, в так званих «сірих» зонах для цивільного населення супроводжується чималими проблемами в різних сферах життєдіяльності. Постійні обстріли, перебої з водо- та електропостачанням, віддалений доступ до медичних та соціальних послуг, брак магазинів та аптек — далеко не вичерпний перелік проблем, з якими щодня стикаються мешканці цих територій. Для одиноких людей похилого віку, що потребують додаткового догляду, життя в таких умовах стає справжнім випробуванням.

Нерідко при формальній наявності дітей, які з різних причин не беруть на себе обов'язки доглядати своїх батьків, вони залишаються доживати свій вік сам на сам зі своїми проблемами. Деякі з них завдяки сприянню волонтерських організацій знайшли притулок в приватних хоспісах для літніх людей, що розташовані далеко від ведення бойових дій, але переважна більшість залишається в своїх домівках. За словами волонтерів одиноким пенсіонерам психологічно дуже важко залишити свої будинки, в яких вони прожили все життя:

«Вони готові там вмирати, в цих жахливих умовах, але не переїжджати сюди. Як би тут не було сито й тепло, для людей, які прожили на свободі свої 80 років, це хоч і золота, але клітка...»¹¹³.

Відповідно до Державного стандарту догляду вдома, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 13.11.2013 № 760¹¹⁴, людям похилого віку, які не здатні до самообслуговування, надаються послуги догляду вдома через відділення соціальної допомоги територіальних центрів, що перебувають у комунальній власності. Але безкоштовно такою послугою можуть скористатися лише особи похилого віку, що **не мають рідних**, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу, або їх рідні є громадянами похилого віку чи визнані інвалідами (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування»)¹¹⁵. В інших випадках обслуговування таких громадян здійснюється за плату відповідно до тарифів на платні соціальні послуги.

Соціальні робітники за результатами обстеження матеріально-побутових умов громадян, які знаходяться у скрутних життєвих ситуаціях, та відповідно до їх потреб складають «Індивідуальні плани надання соціальних послуг» та «Договори про соціальне обслуговування», згідно яких надають різні послуги. Це може бути

купівля (за гроші підопічного) та доставка продовольчих товарів, медикаментів, косметичне прибирання помешкання, виклик лікаря, оформлення документів на отримання субсидії тощо.

За інформацією територіальних центрів для надання соціальної послуги догляду вдома працівники за кошти місцевих бюджетів забезпечуються велосипедами, проїзними квитками або отримують грошове відшкодування за проїзд.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417 – один соціальний робітник обслуговує:

- ▶ шістьох громадян у сільській місцевості, що не має транспортного сполучення, у приватному або державному секторі без комунальних зручностей;
- ▶ десять громадян у містах з комунальними зручностями.

Але часто навантаження на соціальних робітників виявляється набагато більшою встановлених норм через специфічні умови праці. Бахмутським, Мар'їнським (Донецька область), Попаснянським, Новоайдарським, Станично-Луганським (Луганська область) територіальними центрами була надана інформація щодо кількості соціальних робітників, що працюють в населених пунктах поблизу лінії розмежування, яка свідчить в деяких випадках про значні перевантаження персоналу.

113 <https://www.radiosvoboda.org/a/video/29048499.html>

114 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13>

115 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF/print1512031945986212>

Райони	Кількість осіб похилого віку, що отримують послугу догляду вдома	Кількість соціальних працівників	Кількість осіб, яких обслуговує один працівник
Бахмутський	194	14	>13
Мар'їнський			
в містах	194	25	>7
в сільській місцевості	43	5	>8
Попаснянський	460	41	>11
Новоайдарський (переважно, сільська місцевість)	34	4	>8
Станично-Луганський	189	16	>11

При наданні соціальних послуг мешканцям «сірої» зони у соціальних робітників виникає чимало труднощів. В багатоповерхових будинках деяких населених пунктів (зокрема, с. Новотошківське, м. Золоте-3 Луганської області) повністю відсутнє централізоване опалення — мешканці використовують грубки на твердому паливі. Соціальним робітникам, в переважній більшості, жінкам, доводиться заносити на поверхи вугілля та дрова.

Відсутність постійного транспортного сполучення між населеними пунктами, де проживають підопічні, та районним центром, де розташовані органи соціального захисту населення, є ще одною з проблем, пов'язаних з наданням соціальних послуг догляду вдома мешканцям прифронтових селищ. Наприклад, в Попаснянському районі Луганщини з села Троїцьке автобус їздить два рази на тиждень, з Новотошківки — три рази. Через розбиті дороги, незадовільний стан пасажирського транспорту соціальні працівники, які є

мешканцями Попасної, не завжди в змозі вчасно потрапити на роботу.

Практично у всіх селах поблизу лінії розмежування немає централізованого водопостачання. Робітники носять воду відрами з колодязів, які нерідко знаходяться на значній відстані від будинку підопічного. Відсутність повноцінного мобільного зв'язку створює додаткові перешкоди в спілкуванні літніх людей із персоналом соціальних служб, відповідними закладами.

Кадровий склад соціальних працівників, які обслуговують осіб похилого віку у віддалених від районних центрів селищах, формується, переважно, з місцевого населення. Але через те, що працездатні мешканці залишають ті території, знайти бажаного на такі посади іноді доволі складно.

Протягом року існує вакансія соціального працівника для надання послуги догляду

вдома для мешканців смт Зайцеве, через яке проходить лінія фронту.

«У зв'язку зі специфікою роботи з догляду за людьми похилого віку, ні Бахмутський терцентр, ні військово-цивільна адміністрація не може знайти співробітника на цю посаду. Наразі навіть немає точних даних про кількість людей в селищі, що потребують постійного стороннього догляду», — йдеться в інтерв'ю зі співробітниками ВЦА¹¹⁶.

В смт Зайцеве на березень 2018 року постійно проживало близько 1000 чоловік. 60% — це люди пенсійного віку, половина з яких — «глибокі» пенсіонери. В Майорську та Жованці, що територіально відносяться до смт Зайцевого, люди живуть в умовах постійної загрози для життя і здоров'я. На крайній вулиці Майорська від дверей будинку до найближчого окопу відстань, фактично, в 100 метрів.

«Під час обстрілу людям необхідно вибігти з будинку і добігти до підвалу, але вони цього не можуть зробити через те, що виходячи з дверей будинку, вони опиняються на лінії бойових дій. Тому безпечніше, якщо це слово можна застосувати в даному випадку, лягти на підлозі і перечекати обстріл», — розповідають працівники ВЦА Зайцевого.

Практично всі вулиці і будинки Жованки, частина якої перебуває під контролем т.зв. «Донецької народної республіки» (далі — ДНР), знаходяться під постійною загрозою потрапити під обстріл.

Мешканка Зайцевого, жінка похилого віку М., одиноко проживає в будинку, вікна якого виходять в поле, де ведуться бойові дії. Для забезпечення її безпеки взимку 2017 року за домовленістю військово-цивільної адміністрації селища стареньку вивозили на лікування до лікарні міста Часів Яр.

Громадянин похилого віку Ф. до весни 2016 року проживав в своїй квартирі в м. Красногорівці. Його дружина та дочка в 2014 році через бойові дії виїхали до Російської Федерації, зв'язок з ними наразі втрачений. За словами респондента в його будинку, що знаходиться поблизу лінії зіткнення, на 90 квартир залишилося близько 10 чоловік. Через влучення снаряду «Граду» на прибудинкову територію, в будинку були вибиті всі вікна, було пошкоджено пластикову обшивку балконів. В місті тоді не було ні газу, ні води.

В чоловіка — хворі ноги, в нього закупорювання судин. Через це йому було важко ходити. Сусіди приносили йому воду та набори гуманітарної допомоги.

З інтерв'ю з респондентом:

«Мені на тиждень вистачало 6 літрів води. Я, щоб не нахабніти, економив. Щоранку, особливо влітку, прокидаєшся о 4-ї години і чекаєш на обстріл. Газу не було, я навчився все готувати

на мікрохвильовій печі. Коли три тижні не було світла, я їв сиру манку. В мене був добовий раціон – піала манки, ложечка цукру, кружка води і шматочок хліба. Так я харчувався три тижні. В цей час я не виходив з квартири. В мене хворі ноги, 50 метрів пройду, і вони в мене „відмовляють“. Пенсію не отримував. Просто ніде було, всі поїхали...Щодо соціальних працівників – один раз мені телефонувала: „Як Ви, що Вам потрібно? Може, прийти підмести?“ Та ні, дякую, мені сусідки підмітають...»¹¹⁷.

Особливо складною ситуація ставала взимку. Від 2014-го року в прифронтовому місті немає газу, а відтак і опалення. Деякі мешканці багатоповерхівок користувалися обігрівачами, інші – через перебої з електроенергією встановлювали «буржуйки».

«В мене на кухні був алюмінієвий бідон, так в ньому вода замерзала до самісінького дна. В кімнаті працював обігрівач, але там була температура +4, хоча я вікна забив плівкою і ковдрами. Жив як в склепі. Мишей в квартирі було повно. Сам зробив мишоловку, піймалося близько 28 штук...», –
згадує респондент.

Через брак коштів чоловік був вимушений продати свій плазмовий телевізор, шукати місця, де можна було здати кольоровий

метал, щоб хоч якось звести кінці з кінцями. Врешті-решт він за допомогою гуманітарної місії «Проліска» переїхав до приватного хоспісу для літніх людей.

Під час дослідження при проведенні інтерв'ю майже всі респонденти відзначали чималу роль благодійних гуманітарних та волонтерських організацій в наданні допомоги мешканцям прифронтових населених пунктів, соціальним незахищеним верствам населення, зокрема, самотніми людям похилого віку. Серед названих – гуманітарна місія «Проліска», HelpAge International, Гуманітарний штаб «Фонд Ріната Ахметова», міжнародний благодійний фонд «Карітас Україна», Товариство Червоного Хреста, Чеська гуманітарна організація «Людина в біді», «ADRA», «Папа для України» та ін. Допомога надається у вигляді продуктових наборів, засобів гігієни, паливних брикетів, технічних засобів реабілітації. Волонтери за необхідністю організовують евакуацію літніх людей з небезпечних зон, проводять тренінги з соціальними робітниками та їх підопічними щодо подолання пригніченості, тривоги, зняття стресового стану.

В деяких селах Попаснянського та Новоайдарського районів Луганської області, де проживають лише люди похилого віку, відсутнє газопостачання через пошкодження газопроводу внаслідок бойових дій. Літні люди в зимовий період змушені мерзнути через те, що вони не в змозі оплачувати великі рахунки за електроенергію, гріючись за допомогою електроприладів. Гуманітарні організації намагаються організувати доставку паливних брикетів в дані села, якщо є можливість опалюватися ними. Але навіть наявність твердого палива – це не завжди доступність до тепла літніх людей через те, що багато людей

після сімдесяти років не в змозі фізично топити піч.

Звичайно, як і всі мешканці населених пунктів поблизу лінії розмежування, працівники соціальної служби стикаються з небезпекою, перебуваючи на території, яку періодично обстрілюють. В якості додаткових заходів безпеки для них проводяться інструктажі, тренінги, в тому числі, із залученням спеціалістів Державної служби з надзвичайних ситуацій, представників Данської групи з розмінування, на теми поведінки соціального робітника при виявленні вибухонебезпечних предметів, під час/після артобстрілів, щодо надання першої медичної допомоги при пораненнях.

В моменти активізації бойових дій були випадки, коли працівники соцслужби в свій робочий час були змушені ховатися в підвалах будинків, перечекуючи обстріл.

«Наші працівники абсолютно не захищені, в період роботи наражаються на небезпеку, – нарікають респонденти. – Для співробітників, що пережили стрес, пов'язаний з попаданням в зону обстрілу, передбачена допомога психолога...»¹¹⁸.

На відсутність належної соціальної допомоги нарікав мешканець Золотого-3 Попаснянського району Луганської області, громадянин похилого віку Д. Під час влучення снаряду в його будинок загинула дружина, помешкання було зруйноване. Через пережитий стрес у чоловіка відбулася

паралізація лівої руки. До того ж він був інвалідом 1-ї групи за зором. В тимчасове користування пенсіонеру була надана квартира в населеному пункті Золоте-1. Умови проживання були жахливими: не було світла – перегорів лічильник, сусіди допомагали складати пічку.

Чоловіку було важко обходитися без сторонньої допомоги.

«Ходив я до міськради в Золотому, просив надати мені соцробітника, а мені відповідали, що дуже велика черга, багато хворих, тобі довго доведеться чекати. А я не міг сам прати, різати хліб, навіть не міг шнурки зав'язати! Ідучи по вулиці, просив це зробити чужих людей. Просив сусідів іноді мені допомогти, але вони молоді і не хотіли зі мною зв'язуватися...»¹¹⁹.

Через те, що до конфлікту місто Золоте (у складі п'яти селищ) підпорядковувалося Первомайській міській раді (місто Первомайськ наразі окупований – прим. авт.), чоловіку припинили платити пенсію. Після початку АТО місто «відійшло» до Попаснянського району, через його територію проходить лінія зіткнення. Треба було відновлювати виплати, займатися підготовкою документів, їхати до районного центру тощо. Але з однією рукою, без сторонньої допомоги напівсліпому чоловіку це було не під силу. На той момент, за його словами, у великій пригоді для нього стала гуманітарна допомога від Товариства Червоного Хреста, фонду Ріната Ахметова. Деякий час чоловік жив при церкві в Комишувасі.

118 Інтерв'ю Д_011

119 Інтерв'ю Д_007

Під час інтерв'ю респондент неодноразово дякував громадянці Н., мешканці Золото-го-1 за те, що саме вона допомогла йому оформити пенсію — готувала документи, супроводжувала в поїздках до Пенсійного фонду. Згодом жінка посприяла в оформленні чоловіка до Кремінського будинку-інтернату для осіб похилого віку та інвалідів з огляду на те, що йому важко обходитися без стороннього нагляду.

В населених пунктах поблизу лінії зіткнення, як правило, немає доступу до всіх медичних послуг. За свідченнями волонтера гуманітарної організації в місті Щастя Луганської області немає окуліста і багатьох інших вузьких фахівців, які потрібні людям похилого віку з огляду на вікові особливості.

—●●●●—
«В Луганській області лише один фахівець з визначення ступеню глухоти апаратно, який знаходиться в Северодонецьку; людям з вадами слуху вкрай складно потрапити до фахівця. В багатьох населених пунктах, навіть в таких, де більше 5000 чоловік населення, немає стоматологів, вже не говорячи про менші села. Багато жителів сіл вже більше трьох років не проходять обстеження органів дихання», — зауважує респондент¹²⁰.

Життя в прифронтових умовах, в постійному страху перед обстрілами, коли «не видно світла в кінці тунелю» не може не давати відбиток на психологічний

стан цивільного населення. Серед літніх людей наразі чимала кількість знаходяться в депресії і мають суїцидальні думки. *«Той жити не хоче, той смерті просить»* — ця фраза з інтерв'ю з робітником територіального центру найбільш влучно характеризує становище літніх людей, які опинилися в край скрутній ситуації.

Під час інтерв'ю з представниками міжнародної організації HelpAge International, що в своїй діяльності також опікується літніми переселенцями, лунала думка, що в теперішніх умовах, коли в країні фактично йде війна, допомоги соціальних працівників, яка пов'язана із суто побутовими питаннями, вже недостатньо. Виникає потреба в тому, щоб навчати соціальних працівників, що обслуговують пенсіонерів на територіях поблизу військових дій, визначати психологічний стан літніх людей і надавати їм алгоритм дій, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації, яких фахівців запрошувати.

Одинокі люди, в першу чергу, стикаються із самотністю і відсутністю можливості спілкування. Ізоляція провокує «лінь» у літньої людини до повсякденного догляду за собою та небажання підтримувати бодай найменший порядок в оселі. На думку волонтерів, треба розвивати та підтримувати незалежність людей похилого віку у побутових справах.

—●●●●—
«Співробітники терцентру доставляють продукти одиноким людям додому і готують їм їжу. Я вважаю, що важливою справою буде допомогти літній людині сходити в магазин разом і дати їй можливість вибрати самій

продукти, разом приготувати їжу, а не за неї, тим самим підвищити і підтримати її незалежність. І навіть до немобільних людей, лежачих, потрібно підходити з боку оцінки їх незалежності та визначати, що може ця людина робити сама. Заохочувати його до певної самостійності, намагатися її подовжити різним приладдям або навичками – це, звичайно, індивідуально в кожному випадку», – висловлює свою думку представник HelpAge International¹²¹.

В підсумку можна зазначити, що життя одиноких осіб похилого віку, що потребують стороннього догляду, в населених пунктах поблизу лінії розмежування в декілька разів складніше, ніж життя таких же пенсіонерів на мирних територіях.

Недостатній рівень надання їм соціальних та медичних послуг, що пов'язаний з ускладненим доступом до установ соціального захисту та медичних закладів, відсутність повноцінного мобільного зв'язку, самотність, яка часто спричинена переїздом родичів, почуття страху, пригніченості через постійні обстріли – все це будні пенсіонерів, що опинилися «між війною та миром». Їхнє становище ускладнюється комунальними «негараздами» – перебоями з електроенергією та водопостачанням, відсутністю газу, та як наслідок, централізованого опалення. Єдиною перевагою, що в них залишилася перед пенсіонерами-переселенцями, що виїхали на безпечну територію, – це можливість проживати в своїй рідній оселі, в звичній обстановці. Напевно, важко назвати перевагою проживання в будинку, який вже завтра може бути знищено, але деякі респонденти висловлюють думку, що «якщо вже помирати, так хоч в рідних стінах».

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВИЩА ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В ОРДЛО ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОГО ДОГЛЯДУ

69

До початку конфлікту догляд за особами похилого віку на території Донецької та Луганської областей, крім комунальних установ, що надають соціальні послуги, здійснювали заклади, якими опікувались громадські організації та релігійні громади, що представляли різні конфесії та віросповідання.

З початком збройної агресії становище деяких закладів, враховуючи їх приналежність, постало під загрозою існування.

«Як почалась війна, до нас прийшли озброєні люди, почали погрожувати, питали, чому ми тут знаходимося і хто нас організував», — розповідає мешканка закладу для людей похилого віку, що знаходився на не підконтрольній українській владі території Луганської області, яким опікувалась протестантська релігійна громада¹²².

Перебуваючи в умовах ведення бойових дій та свавілля з боку озброєних формувань, частина закладів разом із мешканцями була вимушена покинути зону конфлікту.

Однією з причин відсутності організованої евакуації осіб похилого віку із зони ведення воєнних дій на початку конфлікту є правова невизначеність подій, зокрема, неоголошення надзвичайного стану, що могло би бути підставою для організації проведення евакуації засобами Державної служби з надзвичайних ситуацій.

В той же час, наявні плани евакуації закладів для постійного проживання осіб похилого віку не передбачали можливості збройної агресії з боку Російської Федерації:

«План евакуації був, але за планом евакуації територіального центру на випадок війни була розроблена евакуація в район селища Чорнухине, але це також непідконтрольна територія, не було плану евакуації на випадок війни з Росією»¹²³.

28 липня 2014 року під обстріл потрапив Луганський обласний геріатричний будинок-інтернат № 1, внаслідок чого п'ять осіб загинули, три отримали поранення різної ступені тяжкості¹²⁴.

Враховуючи знаходження в епіцентрі збройного протистояння були спроби організувати переміщення закладів для

літніх людей вглиб ОРДЛО, але достовірної інформації щодо успішності та наслідків цих спроб у авторів звіту наразі немає.

Наразі відбуваються спроби евакуації окремих осіб з не підконтрольної на підконтрольну українській владі територію. Лінія розмежування сторін зробила поділ території Луганської та Донецької областей, не враховуючи обставини внутрішньої міграції літніх осіб з метою отримання медичних послуг та соціальної допомоги:

«Чоловік тимчасово мешкав в стаціонарі територіального центру (комунальний заклад для проживання літніх людей) в Алчевську (територія ОРДЛО), був на лікуванні, а сам із Попасної (територія підконтрольна українському уряду), із інтернату. Його треба було повернути на постійне місце проживання, але збройний конфлікт не дозволив співробітникам інтернату виїхати за ним, а сам він не міг, через те, що був без ніг»¹²⁵.

В деяких випадках за допомогою волонтерів та міжнародних організацій, зокрема, Міжнародного комітету Червоного Хреста, літніх людей вдається перемістити з ОРДЛО.

Однією з основних проблем осіб похилого віку, які мешкають в ОРДЛО, є отримання ними пенсійних виплат. Відповідно до українського законодавства¹²⁶ реалізація

123 Інтерв'ю Д_024

124 <https://korrespondent.net/ukraine/events/3398593-v-luhanske-pod-obstrel-popal-dom-prestarelykh-est-zhertvy>

125 Інтерв'ю Д_024

126 Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 за № 1706-VII

права на пенсійне забезпечення пов'язана із знаходженням на обліку в якості внутрішньо переміщеної особи.

Наслідками отримання цього статусу для літніх осіб є необхідність проходження перевірок представниками українських органів з питань соціального захисту, ідентифікації в установах державного банку, уповноваженого на виплату пенсій, а також перетину лінії розмежування сторін з метою переривання строку знаходження на території ОРДЛО. Отримання електронної перепустки для перетину лінії розмежування для літніх людей, більшість з яких не має навичок користування комп'ютером та мережею Інтернет, також становить суттєву проблему.

Черги на пунктах перетину тривалістю декілька годин на свіжому повітрі, незахищеність від природних явищ та обстрілів, відсутність інфраструктури для задоволення елементарних потреб — з цими труднощами вимушені стикатись літні особи під час подолання лінії розмежування.

Для багатьох самотніх літніх людей ці вимоги та труднощі є нездоланими перешкодами для отримання пенсійних виплат та, як наслідок, істотно погіршують їх життєві умови. З метою обійти вищезазначені законодавчі вимоги частина людей похилого віку вимушена звертатись до осіб, які за плату пропонують посередницькі послуги з вирішення проблеми пенсійних виплат, що містять корупційну складову. Вартість послуг з поновлення отримання пенсії може складати 30–40 % від загальної суми заборгованості, при цьому пенсіонер може не виїжджати за межі ОРДЛО.

В деяких випадках подолання законодавчих перешкод супроводжується

потраплянням в небезпечні для життя та здоров'я обставини, наприклад, перетин лінії розмежування сторін поза встановленими сторонами пунктами.

Знаходження в епіцентрі збройного протистояння, спричинена конфліктом невизначеність, проблеми із зв'язком, тривалий період відсутності будь-якого соціального забезпечення негативно відобразились на літніх людях, їх психологічному та фізичному стані. Загальні проблеми з функціонуванням постраждалої від конфлікту місцевої інфраструктури, зокрема, складнощі із постачанням життєво необхідних комунальних послуг, здійснюють додатковий негативний вплив.

«Наступив період, коли літні люди вже не могли фізично дістатися підконтрольної території України та не мали засобів для існування. Багато людей відчували відчай, страх, депресію. Траплялись інсульти та інфаркти. Тяжке становище було у людей, які не стояли на обліку в органі з питань соціального захисту. Про них практично ніхто не знав. Мені відомі факти суїцидів літніх людей через їх відчайдушне становище», — пригадує волонтерка, яка допомагала літнім людям в ОРДЛО протягом 2015 року¹²⁷.

У зв'язку із виїздом осіб працездатного віку в пошуках кращої долі на підконтрольну українській владі територію або за кордон, істотно збільшилась кількість осіб

похилого віку, які залишились самотніми та потребують стороннього догляду.

На території ОРДЛО продовжує працювати обмежена «владою» так званих республік кількість міжнародних гуманітарних організацій, які надають допомогу самотнім літнім людям, зокрема, Міжнародний комітет Червоного Хреста та чеська гуманітарна організація «People in need»¹²⁸.

Відповідно до отриманих свідчень, більш ніж дві тисячі літніх людей, які знаходились під супроводом волонтерської організації в ОРДЛО, внаслідок конфлікту залишились без підтримки у зв'язку із неможливістю продовжувати діяльність організації на цій території. В міру можливостей інформація про літніх людей була надана органам з питань соціального захисту, релігійним та благодійним організаціям, які продовжують свою діяльність.

Діяльність українських організацій, що активно надавали гуманітарну допомогу постраждалим в зоні конфлікту, в ОРДЛО припинена, в тому числі, у зв'язку із протиправними діями збройних формувань щодо їх майна¹²⁹.

Місцеві благодійні та релігійні організації намагаються співпрацювати з представниками так званих «ЛНР» та «ДНР», зокрема, в питаннях оформлення вантажів гуманітарної допомоги під час проходження митного контролю, складання переліку осіб які їй (допомогу) потребують, а також організації їй надання.

В разі необхідності, після отримання відповідної інформації або звернення про допомогу волонтери через спеціалізовані групи в соціальних мережах, особисті контакти з підприємцями та місцевими

мешканцями, організують збір коштів для придбання необхідних ліків.

Одним із напрямків діяльності місцевих гуманітарних організацій в ОРДЛО є організація безкоштовного харчування для найбільш нужденних людей, в тому числі, самотніх літніх осіб, які потребують стороннього догляду. Безпосередньо харчування відбувається в спеціальних приміщеннях або на дому за адресою проживання особи з обмеженими фізичними можливостями. Перелік осіб, які потребують допомоги, складається за допомогою рекомендацій, інформації, отриманої від місцевих органів соціального захисту та на підставі безпосередніх звернень.

Відповідно до отриманих свідчень, місцева влада, що підконтрольна так званій «ЛНР», зі свого боку, в 2015 році припинила фінансування безкоштовного харчування для найбільш нужденних прошарків населення. В той же час вона може сприяти в наданні благодійним організаціям приміщення під соціальну їдальню на пільгових умовах.

Припинення фінансування з боку української влади негативно вплинуло на діяльність державних (комунальних) закладів, що опікуються літніми особами, які залишились на невідконтрольній території. Проблеми з постачанням продуктів харчування та виплатою заробітної плати співробітникам, що мали місце в 2014–2015 роках, суттєво погіршили рівень надання ними послуг. В подальшому представники так званих «ЛНР» та «ДНР» взяли під контроль діяльність цих закладів.

Виїзд із зони конфлікту найбільш кваліфікованих медичних та соціальних працівників створив дефіцит кадрів, що також

128 <http://novosti.dn.ua/news/281580-chelovek-v-bede-y-krasny-krest-otpravly-v-doneck-gumanytamuyu-pomoshh>

129 <http://www.fdu.org.ua/news/26105>

впливає на своєчасність та якість медичної та соціальної допомоги для літніх людей.

Доступність ліків, їх якість та вартість порівняно з українськими аналогами, створює для літніх людей додаткову перешкоду під час отримання необхідної медичної допомоги. Відсутність ринку страхових послуг на території ОРДЛО та можливості забезпечення медичного страхування на нещасний випадок або випадок захворювання, також негативно впливає на якість життя соціально незахищених верств населення.

На території «ЛНР» діють так звані «соціальна карти», які дозволяють літнім людям в окремі час та дні тижня отримувати знижку в 50 % на проїзд місцевим транспортом. В інший час проїзд відбувається

на загальних підставах, що є суттєвим погіршенням умов порівняно з часом до початку конфлікту.

Органи з питань соціального захисту населення на території ОРДЛО, які підконтрольні так званим «ЛНР» та «ДНР», займаються перерозподілом гуманітарної допомоги серед соціально незахищених прошарків населення та виплатами їм грошової допомоги. Зокрема, на території «ЛНР» самотні літні люди або хворі на хронічні захворювання одержують грошову допомогу в розмірі однієї тисячі п'ятсот російських рублів раз на три-чотири місяці, що не може в повному обсязі задовольняти їх нагальні потреби¹³⁰.

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОГЛЯДУ ЗА ЛІТНІМИ ОСОБАМИ ПІД ЧАС КОНФЛІКТУ

74

Відповідно до статті 46 Конституції України¹³¹ громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі настання старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, а також створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. В статті 48 Конституції України передбачено, що кожен громадянин України має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Згідно статті 1 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів

праці та інших громадян похилого віку в Україні»¹³² держава гарантує кожному громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб шляхом забезпечення пенсіями і допомогою, надання житла, створення умов для підтримання здоров'я, соціально-побутового обслуговування тощо.

Якщо міжнародним договором або угодою України встановлено більш високі вимоги щодо гарантій соціального захисту громадян похилого віку, ніж ті, які передбачено цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору або угоди (ст. 5 Закону).

131 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

132 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»¹³³ встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, яких змусили залишити або покинути місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту. Громадяни пенсійного віку та інші особи, які перебувають в складних життєвих обставинах, яких зареєстровано внутрішньо переміщеними особами, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем фактичного проживання (частина 3 статті 7 Закону).

Відповідно до статті 25 Загальної декларації прав людини¹³⁴ кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування,

який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

В 2002 році, на другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння, що була організована Організацією Об'єднаних Націй, з метою забезпечення безпечних та гідних умов життя, повного дотримання економічних, соціальних та культурних прав осіб похилого віку, був прийнятий Мадридський міжнародний план дій щодо старіння (МПРАА)¹³⁵, який є основним міжнародним рамковим документом в області старіння.

МПРАА містить рекомендації щодо дій урядів країн під час надзвичайних ситуацій (Пріоритетний напрямок I, Проблема 8).

Зокрема, з метою забезпечення доступу осіб похилого віку до продовольства, житла медичного та іншого обслуговування, держава має (стаття 55 МПРАА):

- ▶ прийняти конкретні заходи щодо захисту осіб похилого віку та надання їм допомоги в умовах збройного конфлікту та іноземної окупації, в тому числі, надання послуг з фізичної та психологічної реабілітації інвалідів, які опинились в такій ситуації;
- ▶ звернутись до держав із закликом надати захист, сприяння та гуманітарну допомогу літнім особам в ситуації переміщення населення всередині країни;

- ▶ робити пошук та ідентифікацію літніх осіб під час надзвичайних ситуацій, забезпечення обліку їх внеску та їх вразливості в контексті доповідей про оцінку потреб;
- ▶ підвищувати рівень інформованості співробітників установ, що займаються наданням надзвичайної допомоги, про специфічні аспекти фізичного стану і здоров'я осіб похилого віку;
- ▶ прийняти заходи із забезпечення наявності належних послуг,

133 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

134 Загальна декларація прав людини, прийнята та оголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року

135 <https://www.un.org/development/desa/ageing/madrid-plan-of-action-and-its-implementation.html>

фізичного доступу літніх людей до них;

- ▶ визнати факт, що літні біженці — представники різних культур, потрапивши в нові незнайомі умови, часто потребують особливого виду соціального захисту та додаткової підтримки;
- ▶ надати особам похилого віку допомогу у відновленні сімейних та соціальних зв'язків, а також в знятті посттравматичного стресу;
- ▶ впровадити механізми, що забезпечують, щоб літні люди не становились об'єктом зловживань та фінансової експлуатації з боку шахраїв.
- ▶ З метою збільшення внеску осіб похилого віку у відродження

та відновлення громад та соціальної структури суспільства, відповідно до статті 56 МПРАА, прийняті заходи мають містити:

- ▶ охоплення літніх людей заходами в межах програм з надання надзвичайної допомоги громадам щодо їх відновлення, в тому числі, шляхом виявлення вразливих літніх людей та надання їм допомоги;
- ▶ надання допомоги особам похилого віку у відновленні їх економічної самостійності;
- ▶ надання правової консультаційно-інформаційної допомоги особам похилого віку у випадках, коли вони становляться переміщеними особами або лишаються землі або іншого майна, що їм належить.

Встановлення мінімальних стандартів догляду в спеціальних закладах, а також забезпечення регулярних перевірок та моніторингу є однією із запропонованих МПРАА стратегій з метою уникнення поганого відношення до осіб похилого віку.

Уряди несуть головну відповідальність за здійснення рекомендацій (ст. 116 МПРАА).

Відповідно до Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2168 (2017)¹³⁶ «Права людей похилого віку та їх комплексна допомога», Парламентська Асамблея закликає держави-члени Ради Європи

прийняти заходи щодо поліпшення догляду за літніми людьми та запобігання їх соціального виключення. Ці заходи мають забезпечити мінімальний дохід, що дає змогу гідного життя, заборонити будь-яку дискримінацію щодо доступу до послуг, підвищити обізнаність у випадках порушень прав літніх людей, збирати відповідні дані, включаючи пов'язані фактори ризику, з метою складання плану дій щодо усунення таких порушень.

Міжнародними установами та організаціями в межах діяльності Програми з розширення можливостей осіб похилого віку та осіб з інвалідністю (ADCAP)¹³⁷ розроблені

136 <http://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=23768&lang=EN>

137 <https://startnetwork.org/start-engage/age-and-disability-capacity-programme>

Мінімальні стандарти включення людей похилого віку та людей з інвалідністю в програми гуманітарного реагування¹³⁸.

Мінімальні стандарти є шляхом розвитку та удосконалення заходів із задоволення потреб всіх нужденних осіб та охоплюють наступні секторальні стандарти: захист, вода, санітарія та гігієна, продовольча безпека та засоби до існування, харчування, житло, непродовольча допомога, охорона здоров'я та освіта в надзвичайних ситуаціях.

Основною метою стандартів є підтримка включення літніх людей в програми гуманітарних організацій. Мінімальні стандарти забезпечують реалізацію принципу рівного доступу та можливостей в контексті кризи. Гуманітарні організації мають використовувати цей документ в якості допомоги у визначенні заходів, які здійснюються негайно і доречні в даному контексті, а також необхідні для прийняття в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Недоліки чинного законодавства, які впливають на стан дотримання прав осіб похилого віку, що постраждали внаслідок збройного конфлікту

1. Наразі відсутня державна програми компенсації втраченого внаслідок конфлікту нерухомого майна, зокрема, для осіб похилого віку, а також державна програма надання житла постраждалим від конфлікту особам в разі їх примусового виселення з власного помешкання у зв'язку із воєнною необхідністю.
2. Відсутня програма державної підтримки придбання ліків та медичного устаткування для літніх людей, які вимушено покинули зону конфлікту.
3. Враховуючи складність доступу до літніх людей, які мешкають в безпосередній близькості до зони ведення воєнних дій, представників соціальних служб та гуманітарних організацій через існуючі загрози їхньому життю та здоров'ю, відсутня єдина система обліку, визначення та задоволення потреб цієї категорії громадян.
4. Українським законодавством не врегульовані питання діяльності закладів приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку, що створює перешкоди в їх діяльності, а також в ефективному захисті прав їх мешканців. Зокрема, відсутній єдиний підхід щодо ведення обліку соціально-медичних закладів приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку, а також осіб (в тому числі внутрішньо переміщених), які перебувають в зазначених закладах, що ускладнює визначення та задоволення їх потреб з боку держави.
5. Процедури відновлення та подання документів з метою отримання соціальних виплат не враховують особливості стану здоров'я, обмеженої мобільності осіб похилого віку та вплив збройного конфлікту (необхідність проходження судових процедур, невизнання інституту представництва, віддаленість сільської місцевості від місць надання адміністративних послуг та складнощі з викликом представників залучених державних структур безпосередньо до місця постійного мешкання особи похилого віку тощо).
6. Отримання передбачених українським законодавством пенсійних виплат

громадянами України, які мешкають на не підконтрольній українському уряду частині Донецької та Луганської областей, залишається пов'язаним

із отриманням ними статусу внутрішньо переміщеної особи, що суттєво ускладнює доступ до пенсійного забезпечення осіб похилого віку.

Проблемні питання в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо роботи з особами похилого віку

1. Існують недоліки в роботі соціальних служб щодо моніторингу дотримання прав та інформування осіб похилого віку, які потрапили в складне життєве становище внаслідок збройного конфлікту, відносно передбачених законодавством можливостей отримати соціальну допомогу та захист.
2. Потреби підопічних комунальних будинків-інтернатів для громадян похилого віку в забезпеченні ліками задовольняються не в повному обсязі.
3. В деяких комунальних будинках-інтернатах для громадян похилого віку відсутня додаткова психологічна підтримка підопічних, які є переселенцями.
4. Місця компактного проживання для внутрішньо переміщених осіб не пристосовані для задоволення особливих потреб осіб похилого віку, в тому числі, з інвалідністю. У органів державної влади відсутня належна система заходів із розміщення цієї категорії осіб в спеціально облаштованих закладах, забезпечення ним життєво необхідних умов проживання та медичного обслуговування.
5. Відсутнє належне матеріально-технічне забезпечення та система заохочень для соціальних працівників, які надають послуги з догляду вдома для мешканців «сірих» зон.
6. В сільській місцевості за дозволом місцевої влади поширена практика користування житлом (відумерлою спадщиною або покинутим власниками житлом) людьми похилого віку в умовах правової невизначеності щодо цього майна, що призводить до відсутності належного захисту їх прав та невпевненості у власному майбутньому.
7. Органи державної влади та місцевого самоврядування не приділяють належної уваги умовам проживання літніх людей, які вимушені були покинути зону конфлікту та проживають в приватному житловому фонді, зокрема, в сільській місцевості.
8. Багатогодинні черги в державних закладах та установах є однією з нагальних проблем, яка негативно впливає на процедури оформлення соціальних виплат для літніх людей.

Діяльність міжнародних та національних організацій щодо надання допомоги особам похилого віку, що постраждали внаслідок конфлікту

1. Гуманітарна, психологічна та юридична підтримка людей похилого віку, що постраждали від конфлікту, є одними з нагальних потреб, що потребують особливої уваги з боку гуманітарних та правозахисних організацій, які працюють в зоні конфлікту.
2. Обмеження діяльності гуманітарних організацій, що відбувається на контрольованих так званими «ЛНР» та «ДНР» територіях, суттєво погіршує стан осіб похилого віку, які там проживають.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- ▶ *Кабінету Міністрів України* – прийняти державну програму компенсації втраченого внаслідок конфлікту нерухомого майна, з можливістю першочергового задоволення потреб вразливих груп населення, зокрема, осіб похилого віку.
- ▶ *Кабінету Міністрів України, місцевим державним адміністраціям* – забезпечити належне задоволення потреб будинків-інтернатів для громадян похилого віку в ліках та в психологічній підтримці мешканців з числа внутрішньо переміщених осіб.
- ▶ *Кабінету Міністрів України, місцевим державним адміністраціям* – розробити систему заходів з розміщення осіб похилого віку, в тому числі, з інвалідністю, в спеціально облаштованих для цієї категорії громадян закладах, забезпечення ним життєво необхідних умов проживання та медичного обслуговування.
- ▶ *Міністерству соціальної політики України* – впровадити систему матеріально-технічного забезпечення та заохочень для соціальних працівників, які надають послуги з догляду вдома для мешканців «сірих» зон.
- ▶ *Міністерству соціальної політики України та місцевим органам з питань соціального захисту населення* – посилити роботу з моніторингу стану дотримання прав осіб похилого віку, що опинились в складній життєвій ситуації внаслідок збройного конфлікту, а також інформування цієї категорії громадян відносно передбачених законодавством можливостей отримати соціальну допомогу та захист.
- ▶ *Сторонам конфлікту* – забезпечити доступ соціальних працівників та представників гуманітарних організацій до осіб похилого віку, які мешкають в «сірих» зонах для визначення та задоволення їхніх потреб.
- ▶ *Верховній Раді України* – врегулювати питання діяльності закладів приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку.
- ▶ *Верховній раді України* – внести зміни в поточне законодавство щодо отримання пенсійних виплат громадянами України, які мешкають на не підконтрольній українському уряду частині Донецької та Луганської областей, та не мають статусу внутрішньо переміщеної особи.

- ▶ *Кабінету міністрів України* — прийняти державні програми з метою імплементації положень Мадридського міжнародного плану дій щодо старіння від квітня 2002 року, зокрема, відносно дій під час надзвичайного стану, а також положень Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи за № 2168 (2017).
- ▶ *Кабінету Міністрів України* — внести зміни до процедур відновлення та подання документів з метою отримання соціальних виплат з урахуванням особливостей стану здоров'я, обмеженої мобільності осіб похилого віку та впливу на них збройного конфлікту.
- ▶ *Кабінету Міністрів України* — прийняти державну програму щодо надання житла постраждалим від конфлікту особам в разі їх примусового виселення з власного помешкання у зв'язку із воєнною необхідністю.
- ▶ *Кабінету Міністрів України* — розробити систему заходів із стимулювання місцевих органів влади до оформлення ними права власності на відумерлу спадщину та покинуте власниками житло, з можливістю подальшої передачі цього житла внутрішньо переміщеним особам.
- ▶ *Кабінету Міністрів України, Міністерству охорони здоров'я України* — прийняти державну програму підтримки придбання ліків та медичного устаткування для літніх людей, які вимушено покинули зону конфлікту.
- ▶ *Міністерству соціальної політики України* — впровадити систему обліку соціально-медичних закладів приватної форми власності для постійного проживання осіб похилого віку, а також осіб (в тому числі, вимушених переселенців), які перебувають в зазначених закладах.
- ▶ *Міністерствам, відомствам та установам*, залученим в процедури оформлення соціальних виплат та відновлення документів внутрішньо переміщених осіб — розробити та впровадити систему організації прийому громадян з метою уникнення черг та з урахуванням потреб літніх людей.
- ▶ *Місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування* — посилити моніторинг умов проживання літніх людей, які вимушені були покинути зону конфлікту та проживають в приватному житловому фондї, з метою визначення їх нагальних потреб та оперативного реагування на них.
- ▶ *Міжнародним організаціям* — сприяти вчиненню тиску на Російську Федерацію та так звані «ДНР» та «ЛНР» з метою усунення обмежень в діяльності гуманітарних організацій в окремих районах Луганської та Донецької областей.
- ▶ *Міжнародним організаціям, що діють на території України, та українським неурядовим організаціям* — впроваджувати програми з надання гуманітарної, психологічної та юридичної підтримки людям похилого віку, що постраждали від збройного конфлікту з урахуванням «Мінімальних стандартів включення людей похилого віку та людей з інвалідністю в програми гуманітарного реагування».

